

rum erat litteras scribere, quasi viri prudentes, dissidii dissuasores erant. » Altera causa fuit, ut legitime et iudice res fieret, ne repudians postea repudium negaret, et repudiatam contra legem reciperet. Rursum, ut repudiatam consuleretur, illaque novas nuptias inire posset. Per libellum enim hunc, ipsa omnibus demonstrabat se a priore marito et matrimonio esse liberam et solutam; alioqui enim adulteris et litibus res hæc fuisset obnoxia, uti in matrimoniis clandestinis accidisse vidimus.

Denique Christus, *Matth. xix, 8* et seq., absolute revocat dispensationem Dei in lege matrimonii, tollitque omne jus repudii, atque ipsum matrimonium revocat ad primævam suam naturam, institutionem et insolubilitatem; Ita ut jam post Christum, repudium nec Christianis, nec Judæis, nec Paganis, nec ulli hominum liceat. Errat ergo Paulus Fagius et heretici, qui etiamnum Christianis licere repudium do-cent.

4. NON POTERIT PRIOR MARITUS RECIPERE EAM IN UXOREM, QUIA (hebraice *postquam*) POLLUTA EST, ET ABOMINABILIS FACTA EST CORAM DOMINO. — Repudiatam vocat pollutam, non quod peccatum admisisset, inenudum secundas nuptias: nam alioqui deberet vetari ne ulterius alicui tertio nuberet; sed quod ab alio, puta secundo marito, coenita esset, ejusque semine polluta, ideoque ad priorem redire ei non liceret, quia respectu ejus abominabilis erat, vel, ut habent Hebræi, *quia abominatio hoc est coram Domino*. Quia scilicet reditus ad maritum qui eam repudiavit, abominabilis est, et omnino velitus a Deo, tum quia speciem præ se fert adulterii concubitus hic orbicularis nuptiarum regressus, videturque factum et palliatum tantum fuisse divortium: tum quia alioqui facilius datus fuisset aditus ad divortia et repudia, si post secundas nuptias licitum fuisset redire ad primas; jam vero maritus ægrins repudiabat uxorem, sciens se eam nunquam recipere posse. Ita Cajetanus et Oleaster.

NE PECCARE FACIAS TERRAM TUAM, — ne polluas terram tuam. Ita Septuaginta, *g. d.* Ne terra polluat peccato inobedientie contra legem hanc, neve Deus illi peccatum hoc imputet, eamque puniat; quia videlicet prior maritus contra legem recipiendo uxorem, semel a se repudiatam, alteriusque semine pollutam, ideoque sibi abominabilem effectam, seipsum reddebat pollutum, abominabilem et infamem, atque talis ab omnibus habebatur; quo facto, terra ipsa quasi poluebatur, quia rem fecdam ac turpem super se fieri sustinebat. Sic *Genes. xxxviii, 7*, Her et Onan pollebant terram super quam semen suum effundebant, quamque consequenter reddebant obnoxia punitioni divinæ, puta sterilitati, locustis, bruchis, fami, pesti, etc., propter malitiam inhabitantium in ea. Ita Abulensis et Cajetanus. Vide dicta *Levit. xviii, 28*.

6. NON ACCIPIES LOCO PIGNORIS INFERIOREM ET SU-

PERIOREM MOLAM (*molan*, id est molarem lapidem, vel utrumque, vel alterutrum, quo fiat ut molere non possit. Hebraice inferior molaris vocatur *רֶחֶם* *rechaim*, eo quod spirat, et efflet quasi farinam a se molitam; *רֶחַח* *ruach* enim spirare significat; unde *ruach* est spiritus. Superior vero molaris vocatur *רֶכֶב* *reckeb*, eo quod quasi inquiet inferiori; causam subdit), QUIA ANIMAM SUAM APOSCUIT TIBI, — id est, ut Hebræi et Septuaginta, *quia animam suam dat in pignore*. Nam, ut Chaldaeus vertit, cum hisce molaribus *esca fit omni animæ, g. d.* Dum molares in pignus accipis, vitam molitoris et aliorum accipis: quia mola hæc molitor vivit, et victum sibi parat, multisque aliis farinam et alimoniam suppeditat.

Tropologie S. Gregorius, *XXXIII Moral. xvi*, et ex eo Rupertus et Rabanus. Pignus debitoris est confessio peccatoris; superior mola est spes, inferior est timor. Hæc ergo pignoris loco tolli prohibentur: quia qui peccatori prædicat, tanta dispensatione componere prædicationem debet, ut nec derelicta spe, timorem subtrahat; nec subtracta spe, in solo eum timore derelinquat.

7. SOLICITANS FRATREM SUUM, — ut videlicet frater, id est proximus, se ei subijciat, eumque sequatur ad alienigenas, quibus eum vendat. Unde Hebræus, Chaldeus et Septuaginta pro *solicitans*, habent *farans*, id est plagiarius; plagium enim est furtum hominis, quo scilicet homo in servitutem abripitur, aut venditur, quod ingens est peccatum et injuria, ideoque hic morte punitur.

8. OBSERVA DILIGENTER NE INCURRAS PLAGAM LEPRÆ. — Ita et Chaldaeus vertit, *observa*, inquit, *studiose ne incidas in plagam lepræ, ut custodias eam, et facias juxta omnia que docuerint eos sacerdotes, g. d.* Observabis et custodies te, ut non incurras lepram, si feceris ea que docuerint te sacerdotes; sin eis rebellis fueris, time ne percutiaris lepra, sicut Maria percussa est, eo quod murmurasset contra Moysen. Hinc patet lepram fuisse flagellum, quod Deus immittebat rebellibus, et contemnenti-bus superiores, maxime Ecclesiasticos. Hinc Ozias rex, volens invitis sacerdotibus adolere incensum, percussus est lepra, *IV Reg. xv, 5*. Vide dicta *Levit. xiii*, sub initium capituli.

10. NON INGREDERIS DOMUM EJUS (proximi) ET PIGNUS AUFERAS, — ne videlicet domum ejus ingressus, auferas in pignus rem proximo necessariam, aut maxime commodam; sine ergo ut proximus sponte loco pignoris afferat ad te id quod voluerit, et quo optime carere poterit.

12. SIN AUTEM PAUPER EST, NON PERNOCTABIT APUD TE PIGNUS. — Jubeatur hic divites, qui acciperunt a paupere in pignus vestem, allamve rem ei necessariam, quotidie vespere ei hoc pignus domum remittere, ut noctua veste sua calefiat, reque sua utatur; mane autem quotidie permittantur illud rursum accipere in pignus, ut hæc ratione stimuletur pauper ad cito solvendum id quod eis debet.

13. UT HABEAS JUSTITIAM CORAM DOMINO DEO TEO,

— « justitiam, » id est misericordiam: Ita Septuaginta, hoc est, misericordie meritum et premium. Sic *Daniel. iv, 24*, pro eo quod nos habemus: « Peccata tua elemosynis redime, » Chaldeus qui in eo libro est originalis, habet, *peccata tua justitia redime*. Unde subinde etiam noster interpres justitiam pro misericordia accipit, ut *Prov. xi, 4*: « Justitia (id est elemosyna) liberat a morte; » precessit enim: « Non proderunt divitiæ (avare condite) in die ultionis; » et *Psal. cxi, 9*, quod citat Apostolus, *II Cor. ix, 9*: « Dispersit, dedit pauperibus, justitia (id est elemosyna) ejus manet in seculum sæculi. » Misericordia ergo vocatur justitia, eo quod propria justorum et sanctorum virtus sit misericordia, idemque sanctus sit et misericors. Unde et sanctus hebraice vocatur *רַחֻם* *rachid*, id est pius; et contrario, « viscera impiorum sunt crudelia, » ut dicitur *Proverb. xii, 10*. Vide dicta *II Cor. ix, 9*.

14 et 15. NON NEGABIS MERCEDEM INDIGENTIS, etc. SED EADEM DIE REDDES EI PRETIUM LABORIS, etc. QUIA PAUPER EST, ET EX EO SUSTENTAT ANIMAM SUAM. — Merces hic jubetur solvi pauperibus eodem die, quo laborarunt, ante solis occasum; quia ex ea dietim vivere, suamque familiam alere debent.

16. 46. NON OCCIDENTUR PATRES PRO FILIIS. — Lyranus censet penam, non tantum damni, sed et sensus, puta tormenta et mortem, posse infligi filiis pro peccatis parentum, idque non tantum a Deo, sed etiam ab hominibus, puta a iudicibus et principibus. Verum hoc repugnat huic versui,

idque bene confutat Gabriel Vasquez, *I, II, Quæst. LXXXIII, art. 4, disp. 135, cap. III.*

19. QUANDO MESSURIS SEGETEM IN AGRO TUO, ET OBLITUS MANIPULUM RELIQUERIS, NON REVERTERIS, UT TOLLAS ILLUD. — Jubetur hic et *Levit. xix, 9*, spicilegium et racematio, post vindemiam, relinqui pauperibus; idem statuit de frugibus, id est fructibus, olivarum, in olea post collectionem remanentibus. Hæc ergo sunt præcepta misericordie, non justitiæ.

Nota hoc cap. quam Deus sit tutor et ultor pauperum, quamque velit eis subveniri, nec lædi: « Ne clamet, inquit vers. 15, contre te ad Dominum, et reputet tibi in peccatum. » Celebre, et omnium ore vulgatum exemplum exstat in Hollandia: uxor enim Comitiss Hollandie pauperulam mendicantem repellens, eamque insimulans adulterii, eo quod tam numerosam prolem haberet, ab ea maledicta est, ut tot proles pareret, quot sunt dies in anno. Maledictionem exaudivit Deus, fecitque ut uxor Comitiss uno partu 365 proles pareret, que omnes baptizate sunt, et mox post baptismum mortuæ. Exstat hujus prodigii pictura in monasterio virginum inter Leydam et Hagam Comitiss. Idem probris contigisse Margareta uxori Comitiss Holsteiniæ, narrat Crantzius in *Histor. Wandaliæ*, et annales Brunsvicensium anno Domini 1313. An idem sit hoc prodigium eum priore, ut eos fefellerint vicine vocis Holsteiniæ et Hollandiæ, non laboro, dammodo rem verisimam esse non dubitemus.

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, sancit Deus ut iudices justo judicent; secundo, vers. 4, ut non ligent os bovis triturantis, ut frater fratri defuncto semen suscitet, utque mulier in rixa verenda viri non apprehendat; tertio, vers. 13, ut justa habeant pondera, utque nomen Amalee deleant.

1. Si fuerit causa inter aliquos, et interpellaverint iudices, quem justum esse perspexerint, illi justitiæ palmam dabant; quem impium, condemnabunt impietatis. 2. Sin autem eum qui peccavit, dignum viderint plagis, prosternent, et coram se faciunt verberari. Pro mensura peccati erit et plagiarum modus: 3. ita duntaxat ut quadragenarium numerum non excedant, ne foede laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus. 4. Non ligabis os bovis terentis in area fruges tuas. 5. Quando habitaverint fratres simul, et mus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus, et suscitabit semen frateris sui; 6. et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel. 7. Sin autem noluerit accipere uxorem fratris sui, quæ ei lege debetur, perget mulier ad portam civitatis, et interpellabit majores natu, dicetque: Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel, nec me in conjugem sumere. 8. Statimque accersiri eum facient, et interrogabunt. Si responderit: Nolo eam uxorem accipere, 9. accedet mulier ad eum coram senioribus, et tollet calceamentum de pede ejus,

suetque in faciem illius et dicit: Sic fiet homini qui non aedificat domum fratris sui. 10. Et vocabitur nomen illius in Israel: Domus discalecati. 11. Si habuerint inter se iurgium viri duo, et unus contra alterum rixari coeperit, volensque uxor alterius emere virum suum de manu fortioris, miseritque manum, et apprehenderit verenda ejus: 12. abscedis manum illius, nec flecteris super eam ulla misericordia. 13. Non habebis in sacco diversa pondera, majus et minus: 14. nec erit in domo tua modius major et minor. 15. Pondus habebis justum et verum, et modius aequalis et verus erit tibi: ut multo vivas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi; 16. abominatur Dominus Deus tuus eum qui facit haec, et aversatur omnem injustitiam. 17. Memento quas fecerit tibi Amalee in via, quando egrediebaris ex Aegypto: 18. quomodo occurrerit tibi: et extremos agminis tui, qui lassi residebant, ceciderit, quando tu eras fame et labore confectus, et non timuerit Deum. 19. Cum ergo Dominus Deus tuus dederit tibi requiem, et subjecerit cunctas per circuitum nationes, in terra quam tibi pollicitus est: delebis nomen ejus sub caelo. Cave ne obliviscaris.

3. ITA DUNXTAXAT UT QUADRAGENARIUM NUMERUM NON EXCEDANT (causa subditur): NE FORDE LACERATA ANTE Oculos TUOS, ABEAT FRATER TUUS. — Ita Paulus: « Quinque, inquit, quadragenas una minus accepi, » II Corinth. XI, 24.

4. NON LIGABIS BOVIS TERENTIS IN AREA FRUGES, — quia par est ut animalia laborantia comedant: quare veto claudi capistro ora trituranum, ne comedant ex sua tritura. Solebant enim in Palestina, uti etiamnum in Canariis et nonnullis regionibus filii, per boves qui, circumacti, unguibus pedum suorum segetes terebant, grana excutere. Unde Poeta: « Bobusque trituran. » Hunc esse sensum litteralem patet ex ipsis verbis, quae hanc legem duris Judaeis inculcant.

Dices: I Corinth. IX, vers. 9, Apostolus videtur excludere hunc sensum, ait enim: « Numquid de bobus cura est Deo? »

Respondet Abulensis Apostolum alium afferre sensum litteralem hujus loci, eumque praecipuum, cum quo tamen noster hic de bobus, qui minus praecipuus est, consistat, q. d. Apostolus: Minus praecipua Dei cura est de bobus: praecipua vero est de praedicatoribus verbi Dei. Verum, non esse hos duos sensus litterales, patet; nam hoc litteraliter non significat praedictorem, sed tantum verum bovem, praedictorem vero tantum significat typice: quia videlicet bos, ad laborem natus, est typus praedicatoris, qui in agro Domini quasi bos laborat. Ergo cum litteraliter haec sententia intelligatur de veris bobus trituranibus, non potest litteraliter accipi de praedicatoribus, sed tantum typice; alioqui enim omnis allegoria esset sensus litteralis, quod plane est falsum. Nam sensus litteralis est is, qui primo per sententiam aliquam significatur; allegoricus vero, vel typicus est, qui secundo, seu mediante sensu litterali significatur; sicut ergo umbra corporis non est corpus, ita sensus typicus nequit esse litteralis, sed tantum litterali sensu est adumbratus.

Dico ergo: Sensus litteralis est de bobus, ut

dixi: typicus vero est de praedicatoribus, quem dat Apostolus, scilicet illis dandam esse alimoniam, eosque posse ex Evangelio vivere, sicuti bos alitur sua tritura; quorum quia praecipua cura est Deo, ut scilicet Deus praecipue hac lege intendere significare typice praedicatoris alendus esse a populo, hinc Apostolus ait: « Numquid de bobus cura est Deo? » q. d. Praecipua cura Dei in hac lege non fuit bovis, sed altius quid spectavit, videlicet, me, et mei similes praedicores Evangelii, ex eo posse vivere. Apostolus ergo hic, uti et alias saepe, argumentatur, non ex sensu litterali, sed allegorico; aut potius ex sensu litterali, argumentatur a majori ad minus, ad allegoricum, q. d. Si bos vivit ex tritura, ergo multo magis praedicator ex sua praedicatione. Ita Tertullianus, lib. V Contra Marcion. cap. VII, et Theodoretus hic, Quaest. XXXI. Ubi nota, licet sensus litteralis in Scriptura sit primus, allegoricum tamen posse esse primarium et praecipuum, sive magis intentum a Spiritu Sancto, uti hic fit; unde efficax ex eo duci potest argumentum, quando constat eum vere esse sensum allegoricum, sive mysticum.

5. QUANDO HABITAVERINT FRATRES SIMUL, — non in eadem domo, aut loco: hoc enim parum ad rem facit, inquit Abulensis; sed q. d. Quando simul vixerint fratres, ita ut uno mortuo, alius sit superstes. Est catachresis; solent enim fratres simul in eadem domo, vel urbe, aut certe provincia habitare.

ET UNUS EX EIS ABSQUE LIBERIS MORTUUS FUERIT, UXOR DEFUNCTI NON NUBET ALTERI; SED ACCIPIET EAM FRATER EJUS, ET SUSCITABIT SEMEN FRATRIS SUI. — Tertullianus, lib. IV Contra Marcion. XXXIV, vertit, si quis frater illiberis decesserit, a fratre ipsis superparetur (id est, substituatur) semen illi, vel, ut Cajetanus ad verbum vertit, levir accipiet eam sibi in uxorem, et levirabit eam. Officium enim leviri erat fratrum ducere, et ex ea fratri defuncto semen suscitare, quod Cajetanus ex He-

Frater accipiet semen fratris illi.

breo vocat levirare. Suscitare ergo semen fratris, est generare prolem fratri, seu quae fratris defuncti censetur esse proles, illique arrogetur.

Nota $\bar{\nu}$ frater: Licet enim Calvinus per fratrem intelligat cognatum; quia, inquit, Levit. XVIII, 16, votatur non frater ducat uxorem fratris sui: tamen quia hic cognati nulla fit mentio, semperque ingeminatur nomen fratris, hinc Abulensis, Cajetanus et alii passim fratrem hic proprie dictum accipiunt, itaque interpretati sunt Hebraei prisci, ut patet Matth. XII, 23, Marci XII, 20, Genes. XXXVIII, vers. 8 et 11. Unde patet legem hanc exceptionem esse ab illa Levit. XVIII, ut ibi dixi.

Hinc sequitur legem hanc tantum obligare fratres defuncti, non cognatos. Fratres inquam singulos, quemque ordine suo; ita ut si secundus frater, pariter ac primus, sine liberis decesseret, fratrum ducere deberet tertius frater; quod si is illiberis decesseret, deberet eam ducere quartus frater, usque ad ultimum, ut patet Matth. XXII, 23. Reliqui ergo cognati, quique ordine suo, post fratres, jus quidem propinquitatis habebant ad uxorem defuncti, et consequenter ad ejus hereditatem; sed si nollet eam ducere, vellentque cedere hereditate, non notabant infamia hujus legis, ut patet Ruth IV, versu 6; uxor vero defuncti tenebatur nubere, non alteri, quam fratri, aut cognato mariti sui defuncti, si is eam ducere vellet. Ita Abulensis.

Quaeres quid, si frater defunctus reliquisset filiam, non filium; numquid frater superstes debebat defuncti uxorem ducere? Aliqui censent quod non: quia filia haec nupsisset viro, ex quo suscepisset prolem, quae nominata fuisset nomine avi, ejusque familiam et nomen continuasset, ut patet de filiabus Salphaad, Numer. XXVII. Verum Abulensis et alii probabilius censent hoc casu fratrem debuisse ducere fratrum, puta uxorem fratris defuncti; ratio est, quia frater fratri debebat suscitare semen: « suscitare » autem « semen » est suscitare prolem masculinam, quae fratris defuncti nomen et stirpem propagat; femine enim nunquam gerunt nomen patris, vel avi, sed mariti; si tamen defuncto fratre, filia fuisset superstes, nec superfuisset frater, qui suscitasset semen fratri defuncto, tunc filia ista accepisset hereditatem patris sui, et qui eam duxisset, suscitasset semen patri ejus defuncto, ut patet Num. cap. XXVII.

6. ET PRIMOGENITUM EX EA FILIUM NOMINE ILLIUS (fratris defuncti) APPELLAVIT. — Hebraice est, primogenitum stabit nomine fratris sui, id est, primogenitum vocabitur filius, non patris, sed patris sui defuncti, ejusque hereditatem adibit: reliqui vero filii, quos generabit, fratris generantis esse censentur, ejusque nomine vocabuntur, ut ita et ipse post se stirpem et familiam suam relinquit.

Quaeres, quae fuit causa hujus legis? Respon-

deo: Prima fuit ad multiplicandum familias; frater enim suscitans semen fratri, primo, instaurabat familiam fratris sui, deinde suam; secundo, ut vidua subveniret; tertio, quia illa aetate summum erat desiderium liberorum, summaque morietatis erat tristitia, sine prole defungi: hinc ergo leniendis lex haec serviebat, unde etiam ante hanc legem, in statu legis naturae idem erat mos, ut patet de Thamar, Genes. XXXIX, 8, et seq.; quarto, ne hereditas tribuum et familiarum confunderetur; nam si viduae alienis nupsissent, bona sua in exteras familias transtulissent. Unde Judaei a captivitate Babylonica, quae vel crepta vel confuse fuerunt eorum possessiones, non servant hanc legem, ducuntque eam jam cessante causa cessasse, et aboluit esse. Verum non haec una, sed plures aliae fuerunt hujus legis causae, quae etiamnum apud eos locum habere possunt, ut hoc solo nomine lex haec non sit abolita; quinto, ut fratrum charitatis et dilectionis officium sanciretur, cum alter alterius posteritatem, velut propriam jubebatur curare; sexto, ut superstitibus admoneretur officii in suos defunctos, ne videlicet eorum obliviscerentur, sed honore simul et amore eos prosequerentur; septimum, causam dat Procopius, et Julius Africanus apud Eusebium, lib. I Histor. cap. VII: « Quia, inquit, nondum certa et indubitata resurrectionis spes Judaeorum animis penitus insidebat, idcirco futuram resurrectionis promissionem, in hac mortali et caduca resurrectionis spe, imitatione quadam adumbrantur, quo nomen ejus qui vitam eum morte commutat, non prorsus ex omni memoria deleteret. » Fratrem enim mortuus quodammodo resurgere per semen a fratre suscitatum.

Allegoricam causam dat S. Augustinus, lib. XXII Contra Faustum, cap. X, et ex eo Rupertus: Unusquisque, lib. I Evangelii praedicator ita debet in Ecclesia laborare, ut defuncto fratri, id est Christo, suscitet semen, qui pro nobis mortuus est, et quod suscitatum fuerit, ejus nomen accipiat, ut vocetur Christianus, non Petrianus, nec Paulianus: hic vero qui sibi et Ecclesiae prodest, recte intelligitur utroque pede calcatus; qui autem curam refugit altum lucratorum, discalecati illius in lege, non figuratum significabit, sed in se impletum portabit opprobrium, ut scilicet vocetur Domus discalecati: ita et S. Gregorius, I part. Pastor. cap. V.

8 et 9. SI RESPONDERIT: NOLIO EAM UXOREM ACCIPERE, ACCIPIET MULIER AD EUM, etc., ET TOLLIT ET DISCALECATUM DE FEDE EIUS, SUIPETQUE IN FACIEM ILLIUS, — q. d. Notabit cum infamia; hoc enim sunt notae conditionis servilis: vix enim mancipis in faciem spinimus. Idem significat discalecatio: servi enim incedebant nudipedes, sine calcibus, q. d. Talis indignus est qui gestet calcem, id est, qui versetur inter ingenuos, eo quod fratris uxore, aequae eo hereditate et familia se ab-

Cur frater suscitabit semen fratris sui? Primo, Suspendit Tertio.

Quinto.

Sexto.

Septimo.

Allegorica causa.

Nolens suscitare semen fratris, discalecat, et contumelatur, curf. Primo.

dicavit talis enim est animi illiberalis et vilis. Rursum, talis in facie conspuitur, et calcis nudatur, ut summa et ima pars hominis contumelia afficiatur, itaque totus homo infamia notatur, ut significetur quod talis omni honore nudatus sit, a capite usque ad calcios. Ita Abulensis, Olearius et Fevardentius in *Ruth* cap. iv.

Tertio, calcus est quasi domus pedis: quia ergo hic sibi tantum vult domum, id est familiam, edificare, non fratri, hinc unum retinet calcem, alteram vero perdit. Plura calcis symbola explicui ad *Ephes.* vi, 15.

QUI NON EDIFICAT DOMUM, — id est familiam, hoc est, qui non suscitavit proles fratri suo. Sic Lia et Rachel dicuntur edificasse domum, id est familiam, *Israel, Ruth* iv, 11. Vide dicta *Exodi* cap. i, vers. 4.

Vers. 11 et 12.

Mulier tenens verenda viri in rixa, male male-

11 et 12. St. etc., UXOR APPREHENDERIT VERENDA EIUS (viri rixantis cum suo marito), ABSCIDES MANU ILLIUS, — tum quia hic contactus pudendus est. Ita Vatablus et Cajetanus, qui ait: « Horret lex ut membra viri, quae directe ad perficiendum muliebrem sexum producta sunt, mulier audeat ledere. » Haec enim apprehensio ad rixam et pug-

nam inhibendam facta, erat violenta et Invidia. Tum quia in violenta verendorum apprehensione tantus est dolor, ut homo fiat immobilis, et ab alio, quicum rixatur et pugnat, facillime possit occidi, *g. d.* Uxor haec, apprehendendo verenda viri, fuit occasio, vel causa caedis ipsius; ergo perdat manum qua ea apprehendit. Mulier enim haec, volens in rixa adjuvare maritum suum, ideo apprehendebat viri, cum quo ille rixabatur, verenda, ut eum imbellem et enervem redderet, itaque cum marito cedendum et prosternendum objiceret: cooperabatur ergo ipsa rixae et caedi; hinc iuste hic manu mulctatur. It. Abulensis (1).

19. DELERIS NOMEN EIUS (Amalec) SUB COELO, — *g. d.* Ita percussus Amalecitas, ut nulla eorum memoria in terra supersit inter homines, uti jam nullam superesse videmus. Ita delentur, qui persequuntur fideles et sanctos.

(1) Vers. 18. In hebr. est, *quomodo occurrerunt vobis in itinere, et carperunt (proprie caudam agitare, hinc metaphoricè extremitatem agmen agitare, carperè) extremitatem agmen in te, id est tuum, omnes viros exhaustos post te, omnes qui viribus exhausti resident. Historia, de qua hic sermo est, exstat *Exod.* xxvii, 8.*

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM:

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubentur Hebraei primitias frugum offerre Deo, cum publica professione, quod fruges suas Deo acceptas referant. *Secundo*, vers. 12, jubentur tertio anno tertias decimas separare, et dare pauperibus. *Tertio*, vers. 17, stimulat eos Moses ut Deo, qui eos omnibus gentibus praeiulit, serviant et obediant.

1. Cumque intraveris terram quam Dominus Deus tuus tibi daturus est possidendam, et obtinueris eam, atque habitaveris in ea; 2. tolles de cunctis frugibus tuis primitias, et pones in cartallo, pergesque ad locum quem Dominus Deus tuus elegerit, ut ibi invocetur nomen ejus: 3. accedesque ad sacerdotem, qui fuerit in diebus illis, et dices ad eum: Profiteor hodie coram Domino Deo tuo, quod ingressus sum in terram, pro qua juravit patribus nostris, ut daret eam nobis. 4. Suscipiensque sacerdos cartallum de manu tua, ponet ante altare Domini Dei tui; 5. et loqueris in conspectu Domini Dei tui: Syrus persequebatur patrem meum, qui descendit in Aegyptum, et ibi peregrinatus est in paucissimo numero: crevitque in gentem magnam ac robustam et infinitae multitudinis, 6. afflixeruntque nos Aegyptii, et persecuti sunt imponentes onera gravissima: 7. et clamavimus ad Dominum Deum patrum nostrorum, qui exaudivit nos, et respexit humilitatem nostram, et laborem; atque angustiam: 8. et eduxit nos de Aegypto in manu forti, et brachio extento, in ingenti pavore, in signis atque portentis: 9. et introduxit ad locum istum, et tradidit nobis terram lacte et melle manantem. 10. Et idcirco nunc offero primitias frugum terrae quam Dominus dedit mihi. Et dimittes eas in conspectu Domini Dei tui, et adorato Domino Deo tuo, 11. epulaberis in omnibus bonis quae Dominus Deus tuus dederit tibi, et domui tuae, tu et Levites, et advena qui tecum est. 12. Quando compleveris decimam cunctarum frugum tuarum, anno decimarum tertio, dabis Levitae et advena, et pupillo et viduae, ut comedant intra portas tuas, et saturentur; 13. loquerisque in conspectu Domini Dei tui

Abstulit quod sanctificatum est de domo mea, et dedi illud Levitae et advena, et pupillo ac viduae, sicut jussisti mihi; non praeterivi mandata tua, nec sum oblitus imperii tui. 14. Non comedi ex eis in luctu meo, nec separavi ea in qualibet immunditia, nec expendi ex his quidquam in re funebri. Obedivi voci Domini Dei mei, et feci omnia sicut praecipisti mihi. 15. Respice de sanctuario tuo, et de excelso caelorum habitaculo, et benedic populo tuo Israel, et terrae quam dedisti nobis, sicut jurasti patribus nostris, terrae lacte et melle mananti. 16. Hodie Dominus Deus tuus praecipit tibi ut facias mandata haec atque judicia: et custodias et impleas ex toto corde tuo, et ex tota anima tua. 17. Dominum elegisti hodie, ut sit tibi Deus, et ambules in viis ejus, et custodias caeremonias illius, et mandata atque judicia; et obedias ejus imperio. 18. et Dominus elegit te hodie, ut sis eis populus peculiaris, sicut locutus est tibi, et custodias omnia praepcepta illius: 19. et faciat te excelsoiorem cunctis gentibus quas creavit in laudem, et nomen, et gloriam suam: ut sis populus sanctus Domini Dei tui, sicut locutus est.

4. OBTINERIS EAM. — Ergo haec lex non obligavit Hebraeos nisi septimo anno ab ingressu in Chanaan, quo devictis Chanaanis terram obtinuerunt et colerunt, atque deinceps. Ita Abulensis.

2. TOLLIS DE CUNCTIS FRUGIBUS TUIS PRIMITIAS, ET PONES IN CARTALLO, — in canistro. Haec primitiae frugum omnium quotannis offerendae erant in festo Tabernaculorum, ut dixi *Num.* xviii, 12; tunc ergo facienda erat professio quae hic sequitur: quotannis ergo iteranda erat haec professio, uti et primitiarum oblatio, idque ad renovandam Dei creatoris et benefactoris sui memoriam, ne illa in mente eorum consenseret.

Nota: Gentiles varis rebus varios deos praeficiebant; unde 300 numerabant deos, inquit Varro. Sic segetibus praeficiebant Cererem, vel deam Seditiam, cumque famae aliqua acceidisset, eam sacrificiis et ludis placare et propitiare studebant, teste S. Augustino, lib. IV. *De Civit. Dei*, cap. viii. Ne ergo Judaei idem facerent, neve putarent se ab alio, quam a Deo vero, fruges recipere, hinc jussit eos idipsum in harum primitiarum oblationem hoc ritu peractam tradunt. *Primo*, inquam, ponebantur in canistro. *Secundo*, inferebantur in templum. *Tertio*, elevabantur in altum. *Quarto*, fiebat professio hic praescripta. *Quinto*, offerebatur victimae pacifica. *Sexto*, canebantur psalmi vel hymni; cantus enim sacrificiis jungi solebat. Addunt *septimo*, offerentes in urbe pernoctasse; sed hoc non habet Scriptura.

Nota, *secundo*, de cunctis frugibus; cunctarum ergo frugum primitias quotannis Dei offerre debebant Judaei. Errant ergo, qui certarum frugum tantum primitias, scilicet mundarum, non immundarum, eis praepceptas fuisse putant. Nam omnes fruges erant mundae; sola vero animalia in munda et in immunda separabantur.

8. ET LOQUERIS IN CONSPECTU DOMINI DEI TUI: SYRUS (puta Laban, socer Jacobi, qui habitabat in

Mesopotamia Syriae, *Genes.* xxviii, 3) PERSEQUEBATUR PATREM MEUM, — scilicet Jacob, fugientem ab eo, et redeuntem ad Isaac in Chanaan; Mesopotamia enim hebraice vocabatur *Aram nabroin*, id est, Syria fluviorum, quia Tigri et Euphrate cingitur. *Secundo*, Vatablus vertit: *Syrus ille penuria laborans fuit pater meus*, puta Jacob habitans in Syria, *g. d.* Haec divitias non accepimus a patre nostro Jacob, sed a Deo. Nam Jacob in Syria laboravit penuria, ita ut Labano serviret; postea idem laborans inopia in terra Chanaan, descendit in Aegyptum. Verum prior sensus planior est, eumque sequitur Chaldeus (1).

ET IBI PEREGRINATUS EST IN PAUCISSIMO NUMERO, — 70 hominum, puta filiorum et nepotum (2).

10 ET 11. ET ADORATO DOMINO DEO TUO, EPULABERIS IN OMNIBUS BONIS QUAE DOMINUS DEUS TUUS DEDERIT TIBI. — Praecipit hic Deus ut quilibet de populo offerat frugum primitias Domino, ideoque introeat coram Domino, id est, coram altari holo-caustorum, ibique faciat professionem, qua protestetur se teneri ad hanc oblationem, ob tot a Deo recepta beneficia, maxime liberationis ex Aegypto et ingressus in Chanaan; deinde, ut ibidem adoret Dominum, scilicet humiliando se coram altari, et orando ut Deus eum dirigat in bono: quae omnia in honorem divinum debebant, erantque actus religionis, quibus praesentis, epulabatur cum tota domo sua, advocans etiam Levitas, et advena pauperes, idque intra atrium sanctuarii, si aliquid victimarum pacificam obtulisset; sin autem, epulabatur de his quae secum apportarat, nec erant consecrata Deo, in hospitio aliquo. Epulabatur autem, ut ex delectatione lu-

(1) Est in hebr., *Aramaeus errans*, cum gregibus deserti pererrans, Nomus, erat pater meus, et descendit in Aegyptum.

(2) Vers. 10. Et sic depones ac reliquias illud cartallum (supra vers. 4) coram Joca. Hinc intelligitur, eum, qui superiorem sanctificationem pronam habet, canistrum manu tenens, dum ita loqueretur, quasi manu sua id Deo offerentem.

jus epuli, incitaretur ad frequentandum hos actus gratitudinis et devotionis. Ita Abulensis.

Nota hic quam studioso Deus a nobis requirit beneficiorum suorum recordationem, et gratiarum actionem. Hæc enim virtus Deo millies debetur, estque propria Sanctorum et Beatorum. *Isaie 11, 3* : « Gaudium et letitia invenietur in ea (Sione), gratiarum actio et vox laudis. » *Apostol. vii, 12*, omnes angeli adorant Deum, dicentes : « Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honore et virtus, et fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen. » *Psal. xlix, 13* : « Immola Deo sacrificium laudis. » *Ephes. v, 20* : « Implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismet ipsis in psalmis, et gratias agentes pro omnibus. » Et *ad Philip. iv, 6* : « In omni oratione et observatione, cum gratiarum actione petitiones vestre innolescent apud Deum. » S. Augustinus, *epist. 5 ad Marcellinum* : « Quid melius, ait, et animo geramus, et ore promamus, et calamo explanemus, quam Deo gratias? hoc nil dici brevius, nec audiri lætius, nec intelligi gratius, nec agi fructuosius potest. » Christiani ergo ut minimum mane, vespere, et post cibum dicant : Deo gratias.

Fructus gratiarum actionis primus est, quem dat S. Chrysostomus in *Psal. vii, 18* : « Nihil, ait, æque facit in virtute crescere, atque cum Deo assidue versari et colloqui, eique perpetuo gratias agere et psallere. »

Secundus, quem dat idem Chrysostomus, *homil. 8 in epist. ad Coloss.* : In adversis, inquit, infideles maledicunt, Christiani gratias agunt. « Vide quanta sit hæc philosophia. Primo, tum Deum laudat, tum diabolum pudefacit. Tertio, quod male factum est, nihil esse facit. Nam et tu simul gratias agis, et Deus dolorem amputat, et diabolum abscedit. »

Tertius, quem dat Chrysostomus ibidem : « Deus, ait, exigit a nobis gratitudinem, non quod nostra celebratione opus habeat, sed ut quidquid est lucri iterum ad nos redeat, et dignos nos faciamus majoribus subsidiis. »

Quartus exstat ibidem apud Chrysostomum. « Nihil, ait, hæc lingua sanctius est, quæ in adversis Deo gratias agit. Certe non est inferior lingua Martyrum : utraque pariter coronatur. » Ita S. Job in toto adversis ait : « Dominus dedit, Dominus abstulit; sit nomen Domini benedictum. »

Excitamentum ad hanc gratitudinem est consideratio innumerabilium Dei beneficiorum, quæ Deus cuique per se et per Christum, tam generatim, quam particulatim contulit; quæ sane exigunt, ut mille mentibus mille vocibus (si id fieri posset) eum laudaremus.

12. QUANDO COMPLEVERIS DECIMAM CUNCTARUM FRUGUM TUARUM, ANNO DECIMARUM TERTIO, DABIS LEVITÆ, ET ADVERSÆ, ET PUPILLÆ, ET VIDUÆ. — Prescribit hic Deus decimas, quæ singulis triennis separandæ erant, et dandæ pauperibus. Pro quo

nota : tertio quolibet anno triplæc a Jædæis separabantur et dabantur decimæ. Nam primo, separabantur decimæ quæ dabantur Levitis. Secundo, decimæ ad iter, et ad oblationes ter in anno faciendæ Hierosolymæ, in templo. Tertio, erant decimæ quæ dandæ erant pauperibus, de quibus hic agitur; quæ quia ultimæ erant, ideo dicitur : « Quando compleveris decimam. » Itaque solutis duabus prioribus decimis, tertio fruges singulorum erant decimandæ, tertique decimæ separandæ erant in usus pauperum. Hinc tertius hic annus vocatur annus decimarum, quia in eo omnes hæc tres decimæ solvebantur; aliis vero annis tantum duæ priores solvebantur. Ita Abulensis (1).

UT COMEDANT INTRA PORTAS TUAS. — Singuli ergo suarum urbium pauperes alebantur tertiis hæc decimis. Imiteatur hoc Christiani.

Nota : Sicut Christus Christianis, *Lucæ xii, 33*, et alibi, ita Moses Jædæis tam hic, quam *cap. xiv, vers. 24*, et toto *capite xv*, et alibi, sæpe impensè commendat eleemosynam, ob illustres ejus fructus et prerogativas. Nam primo, eleemosyna, ut ait Tobias, *cap. iv, vers. 11* : « Ab omni peccato et a morte liberat, et non patitur animam ire in tenebras. » Per charitatis largientem omne peccatum vincitur, aut declinatur, » ait S. Leo, *serm. 2 de Ascensione*. « Quare miserentur pauperum, qui sibi volunt parcere Christum, » ait idem Leo, *serm. 4 de Collectis*.

Eleemosyna est quasi secundus baptismus, ait S. Ambrosius, *serm. 32*, et S. Leo, *serm. 2 de Collectis*, et Hieronymus in *Psal. cxxxiii*. Hoc est quod ait Christus : « Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis, » *Luc. xi, 41*.

Eleemosyna, inquit S. Chrysostomus, *homil. 33 ad Popul.*, Christi tribunali astat non tantum patrocinians, verum etiam persuadens iudici, ut reo peccatum ferat. Unde *Jacob ii, 13*, dicitur : Superexaltat autem misericordia iudicium; » græcè, *κατακαλύπτει Δίκην*

(1) Hæc Seldenus in *Dissert. de Decimis*, cap. ii : Ex soli fructibus, aut ex pecore, offerrebantur a Sacerdotibus primitivæ, *Exod. xxii, 19; Lev. xxiii, 10; Num. xv, 20*, et ea quidem copia, qua volebat colonus. b) oblatio de tritico, vino, oleo, lana et similibus, *Num. xv, 19*, quæ etiam sacerdotibus solvebantur. Tum vero de eo quod supererat, solvebantur c) decimæ primæ Levitis, ad tabernaculum vel templum ministrantibus, *Num. xvii, 21*, quæ et ipsi de his decimis decimam sacerdotibus exsolvebant, *ibid. vers. 26*. De reliquis novem partibus d) decimæ secundæ tollebantur, quæ (vel pretium earum) ad sacrarium ferendæ et in convivia assumendæ erant : vide supra *xii, 18; xiv, 23*. Hæc secundas decimas autem tertio quovis anno intra cuiusque oppidi mœnia pauperibus et Levitis dividebant. Non igitur tres eo anno decimæ solvebantur, ut nonnulli colligunt a *Job. i, 7*, tertiam decimam solummodo, ut ad quos pertinet. Verum intelligit duntaxat, decimam tertii anni, id est, eam quam tertio quoque anno, post solutam primam, oportebat colonum intra sua mœnia dare Levitis, peregrinis, orphanis et viduis. Cf. Josephum *Antiq. lib. IV, cap. viii, § 22*.

Tertio decima fertio anno datur pauperibus.

Eleemosyna est oblatio et primitivæ viginti annis.

regras, id est, adversus iudicium gloriatur misericordiam, tanquam victrix iudicii. In iudicio enim dicit Christus : « Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum, etc. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, » etc. S. Gregorius, *homil. 32 in Evang.*, narrat duos Martyres habitu peregrino et monastico matronæ cuidam religiose apparuisse; cumque illa eis de more eleemosynam offerret, dixerant : « Tu nos modo visitas; nos te in die iudicii requiremus, et quicquid possumus præstabimus tibi. » Similem operam promississe et præstitisse hoc sæculo Carthusianos Martyres, sub Henrico VIII Angliæ rege, matronæ cuipiam agonizanti, quæ eos in carcere eleemosynis, omnique obsequio juverat, ab Anglis viris omni fide dignis audivi.

Eleemosyna est instar sacrificii Deum placantis, ut ait S. Augustinus, *homil. 29*, inter 30; et Apostolus, *Hebr. xii, 16* : « Beneficentiæ et communitionis nolite oblivisci; talibus enim hostiis promeretur Deus. » Vide S. Augustinum, *lib. X de Civit. cap. v*.

Eleemosyna est instar columbæ, quæ *Gen. viii, 11*, reversa est ad Noe in diluvio, ferens ramum olivæ. Eleemosyna enim affert fiduciam, lætitiâ, pacem et gloriam sempiternam. « Pennata, inquit S. Chrysostomus, *hom. De Pœnit.*, est eleemosyna, aureas habens alas, ipsos supra modum delectans angelos. » Nam ipsa aurum egenis tribuens, aureis in cælum alis evolat.

Eleemosyna opes in tuto locat, puta in cælo per manus pauperum. « Ubinam, inquit Chrysostomus loco citato, opes deponemus? transfige sunt (ab uno enim ad alium fugiunt), quomodo tenebantur? Distributæ manent, custodite fugiunt. » Affert deinde similitudinem frumenti, quod domi retentum, a vermicibus corroditur, et fugit; sparsum vero messem parit uberrimam, et manet. Sic et opes domi asservatæ fugiunt; sparsæ in pauperes fructum afferunt, et manent. « Neque enim diffugere, inquit, poterant detenta tot viduarum et pauperum manibus. » Et S. Cyprianus, *tract. De Opere et Eleemosyna* : « Patrimonium, inquit, Deo creditum nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua fenestis everit. In tuto hereditas ponitur, quæ Deo custode servatur. »

Eleemosyna hominem facit similem Deo. Deus enim est ipsum in se bonum; natura autem boni est ut se alio communique. « Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est, » ait Christus, *Luc. vi, 36*. Misericordia ergo imaginem Dei misericordis piæ in homine misericordie. « Ubi Deus curam misericordie invenit, ibi imaginem suam pietatis agnoscit, » inquit S. Leo, *serm. 10 de Quadragesima*, et Clemens Alexandrinus, *lib. II Strom. cap. ix* : « Dei, inquit, imago est homo benefaciens. » Et Nazianzenus, oratione 16 de Pauperibus fovendis : « Nihil, ait, adeo divinum habet homo, quam benefacere. » Deus enim maxime hoc titulo gaudet. Quod vocatur pater misericor-

diam et Deus totius consolationis. Item, misericors et miserator Dominus, longanimis et multum misericors.

Nihil tamen homini proprium, quam humanitas : vere ergo homo est, qui humanus est erga alios. Hinc manus, oculos, aures, linguam, alique membra accepit, non ut sibi soli, sed etiam ut aliis prosit; utque manum, linguam, pedes, etc., aliis commodet et porrigat.

Alt Poeta :

Regia, crede mihi, res est succurrere lapsis.

Hinc Leo Imperator homines misericordes comparabat soli, qui cunctis læcem et calorem suum impertit.

Eleemosyna auget merita, et gratiam Deique benedictionem conciliat. Nam, ut ait S. Paulus : « Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet, » *II Corinth. cap. ix, vers. 6*.

Auget bona temporalia. Scriptum est enim : « Date, et dabitur vobis. » Eleemosyna ergo similis est terræ quam seminavit Isaac, quæ reddidit fructum centesimum. Unde Christus sua relinquentibus et distribuentibus in pauperes centuplum promittit. Recte igitur S. Augustinus, *serm. 25 De Verbis Domini*, cap. iii : « Fecondus est, ait, ager pauperum; cito reddit donantibus fructum. » *Prov. cap. xxviii, vers. 27* : « Qui dat pauperi, non indiget; et qui despiciat depreccantem, sustinebit penuriam. » Indicat hoc hydia illa farina, et lecythus olei, ex quibus Eliæ eleemosyna est colata. Nam « hydia farine non deficit, et lecythus olei non est imminutus, » *III Regum xvii, 16*.

Sic et quinque panes, dati a Christo in eleemosynam turbæ, multiplicati sunt. Eleemosyna enim opes et cibos fenori dat Deo, indeque maximum questum facit, *Proverb. xix, 17* : « Feneratur Domino, qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei. » « Deus, inquit S. Leo, *serm. 6 de Jejunio 10 mensis*, fide jussor est pauperum, largissimus redditor usurarum. » Si vis igitur fenerari, fenerare Deo. Merito Chrysostomus scripsit *homiliam 33*, hoc titulo, *Quod Eleemosyna est ars omnium questuosissima*.

Eleemosyna prebet magnum solatium morituris. Tobias xii : « Eleemosyna liberat a morte, et ipsa est quæ facit invenire misericordiam. » *Psal. xl, 2* : « Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. » « Non sunt hominis bona, inquit S. Ambrosius, quæ secum ferre non potest : sola misericordia comes est defunctorum. » Hinc liberat a gehenna. Tobias iv, 8 : « Quomodo poteris, ita esto misericors : premium enim bonum tibi thesaurizas in die necessitatis. » Vide parabolam Barlaam de duobus amicis hominem in morte deserentibus; tertio vero, videlicet virtute et eleemosyna, eum defendente : apud Damascenum. Imo eleemosyna Tabitam a morte revocavit, *Act. cap. xii*,

Decl-

Udel-

Doode-

vers. 40, inquit S. Cyprianus, *De Opere et Eleemosyna*.

Eleemosyna edificat aeterna tabernacula in caelis. Patet hoc exemplo Petri Telonarii, quod extat in Vita S. Joannis Eleemosynarii, et alterius quod recenset S. Gregorius, IV *Dialogorum*, xxxvi. Hinc S. Leo, serm. 6 *De Jejunio 10 mensis*: «Temporale, ait, donum in premium transit aeternum; et Chrysostomus, hom. 9 *De Paup.*: «Mercatura, ait, negotiatique tua coelum est; da panem, et accipe paradisum; parva da, et magna suscipe; da mortalia, et recipie immortalia.» Eleemosyna ergo in caelo est quasi oeconomus, quae cuique pro meritis suum locum et coronam assignat. Scriptum est enim: «Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequuntur.» Hinc Petrus Chrysologus, serm. 8 *De Jejunio et Eleemosyna*: «Manus, ait, pauperis sinus est Abraham, ubi quidquid pauper accepit, mox reponit. Theasurus caeli est manus pauperis; quod suscipit ne percat in terra, reponit in caelum. Da igitur, o homo, pauperi terram, ut accipias caelum; da minimum, ut accipias regnum; da micam, ut accipias totum.»

Basilus est magis dare quam accipere, ait Christus. Hinc in dando tota natura nobis praebet exemplum. Caeli dant lumen et influxum, ignis dat calorem, aer dat auram qua respiramus, terra dat lot fractus, mare tot pisces, animalia dant lanam et carnes. Pater aeternus dat Filio suam naturam: Pater et Filius eandem dat Spiritui Sancto: Filius se dedit nobis in praesepio et in cruce, ac quotidie dat in Ven. Sacramento. Turpissimum igitur erit, si nos, qui ab omnibus creaturis, et a Deo quotidie tam multa recipimus, non etiam discamus largiri non habentibus ea quae possumus.

Declinans quintus.

Eleemosyna pauperi datur, sed Christus eum sibi datam reputat. «Esurivi, inquit, et didistis mihi manducare,» etc. Esurire voluit Christus in pauperibus, qui dives in caelo est: et tu dubitas, o homo, dare homini, cum scias te dare Christo! Eleemosyna facit opes sanctas: unde sequitur vers. 13: «Attuli quod sanctificatum est.» Sanctum est aurum quo captivi redimuntur, sanctum est argentum quod pupillis et viduis datur. Hinc vulgo opera misericordiae vocamus opera pietatis: et hebraice *צדקה*, id est pius, vocatur is qui est misericors.

Declinans sextus.

Eleemosyna opem affert orationi. «Efficacissima est ad exorandum Deum postulatio, cui pietatis opera suffragantur,» ait S. Leo, serm. 10 *De Jejun. 10 mensis. Tobia* cap. iv, vers. 7: «Noli avertere faciem tuam ab illo paupere: ita enim fiet ut nec a te avertatur facies Domini.» S. Augustinus in *Psal. xlii*: «Vis, ait, orationem tuam volare ad Deum, fac illi duas alas, jejunium et eleemosynam.» Hinc ait Angelus ad Tobiam, cap. xii, vers. 8: «Bona est oratio cum jejunio et eleemosyna.»

Omnis sumus mendicis Dei. Quid sunt opes,

nisi eleemosyna divilibus a Deo datae? Dent igitur ipsi pariter ex his partem pauperibus. «Mendici Dei sumus; ut agnoscat Deus mendicos suos, agnoscamus nos nostros. Quam frontem habes petendo ad Dominum Deum tuum, qui non agnoscis patrem tuum!» ait S. Augustinus, serm. 3 *De Verbis Domini*.

Eleemosyna pugnat apud Deum pro eleemosynario, ut Deus ei ferat auxilium. *Eccli.* cap. xxix, vers. 13: «Conclude eleemosynam in corde pauperis, et haec pro te exorabit ab omni malo; super scutum potentis, et super lanceam adversus inimicum tuum pugnabit.» Et cap. iii, vers. 34: «Deus prospector est ejus qui reddit gratiam: meminit ejus in posterum; in tempore casus sui inveniet firmamentum,» q. d. Eleemosyna nisi in adversis a Deo firmabilis et fulcietur; et cap. xvii, vers. 18: «Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, et gratiam hominis quasi pupillam conservabit,» q. d. Sicut anulus signatorius in digito fertur, et est ante oculos hominis: sic eleemosyna semper observatur oculis Dei, et gratiam hominis, id est beneficium collatum in pauperem, conservabit Deus quasi pupillam oculi, id est quasi rem charissimam.

Eleemosyna est propria Sanctorum illustrium virorum, estque signum praedestinationis Dei. «Induite, ait Paulus, *Coloss.* iii, 12, vos sicut electi Dei, sancti et dilecti viscera misericordiae,» etc.

S. Franciscus ita liberalis erat in pauperes, ut a patre prodigalitatis coram Episcopo accusatus sit, bonisque sponte exutus: hocque fuit primum sanctitatis ejus fundamentum.

Serapion etiam vestem donavit seminudis incedens: rogatus, cur? ostendit librum Evangeliorum: «Ea, inquit, qui me spoliavit,» ipsumque librum tandem etiam erogavit.

S. Catharina Senensis pauperi mendicanti crucem argenteam dedit, cum aliud non haberet. Noctu apparet ei Christus, dixit se crucem illam in die judicii publice ostensurum, in signum pietatis: sicut et S. Martino apparuit veste indutus, qua pauperem contexerat.

S. Joannes Eleemosynarius fuit mare eleemosynarum; et quo plus dabat, eo plus recipiebat. Solebat ipse pauperes vocare dominos suos, quod ipsi ei opem ferre possent, ne a regno Dei excluderentur. Hinc S. Franciscus Fratribus dicebat ne mendicare erubescerent, quia majora ipsi largiebantur, quam acceperant, et dantes ipsi copiosius dabant; addebatque hanc esse nobilem prodigalitem, quae pro pane divinum redderet amorem, ut si quis pro pane daret decem aureos: ideoque Mendicantium Ordines divino consilio institutos esse eo tempore, quo refluxit charitas, ut hac occasione homines divi in charitate discerent.

S. Ludovicus, rex Galliae, semper pauperes mensae suae adhibebat, eisque cibum regium subministrabat, cogitans in his se convivam habere Christum. Rursus sua manu illi aliusque pecunias ero-

gabat, dicitans eos esse suos milites, qui regnum defenderent, et ideoque se illis stipendia persolvere.

S. Hieronymus ad *Nepotianum*: «Nunquam, ait, memini me legisse mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit. Habet enim multos intercessores, et impossibile est multorum preces non exaudiri.» Auctor ad Fratres in eremo apud S. Augustinum, serm. 44: «Sola, inquit, misericordia ad Deum deducit hominem; sola Deum deducit ad hominem: nunquam vidi hominem pius mala morte finiri.»

Denique eleemosyna est quasi torques aurea nobilitium Sanctorum ac filiorum Dei, inquit S. Chrysostomus, imo Salomon, *Proverb.* cap. iii, 3, cum ait: «Eleemosyna et veritas te non deserant: circumda eas gutturi tuo, et invenies gratiam et disciplinam bonam coram Deo et hominibus.»

13. ATTULI QUOD SANCTIFICATUM EST. — Pro attuli, lege cum Romanis, *abstuli*. Hebraice enim est *בְּרִיתִי* *biarti*, id est extuli, abstuli. Ita Septuaginta, Chaldaeus, Vatablus et alii, q. d. E domo mea abstuli et extuli, o Domine, tertias hasce decimas, quas sanctificavi, id est separavi, et tibi in pauperibus offerri mandasti. Unde sequitur: «Et dedi illud Levite, et advena, et pupillo, ac viduae.»

14. NON COMEDI EX HIS IN LUCTU MEO, (q. d. In calamitate, vel paupertate mea, sive inopia pressus (1), non comedi ex tertis hisce decimis), *NEC SEPARAVI EA IN QUALIBET IMMUNDITIA*, — hoc est,

(1) *Rectius Alliohi: In luctu*, id est, quando eram immundus ob luctum. — *In re funebri*. Apud Hebraeos a cognatis mortui convivium funebria instrui solebant; sed, quia omnia negotium funebre immundum censentur, ad talia convivium nil Deo sacrum adhiberi licebat.

nec his sum usus ad res immundas, ut videlicet ea dare meretricibus, canibus, aut jumentis, q. d. Haec decimas ut sanctas, integras et intactas, Deo, id est pauperibus ejus nomine, separavi et dedi.

15. RESPICE DE SANCTUARIO TUO. — Hebraice, *respice de habitaculo sanctitatis tuae, de caelo ipso* (2).

19. FACIAT RE EXCELSIOREM CUNCTIS GENTIBUS QUAE CREAVIT IN LAUDEM ET NOMEN (id est famam) ET GLORIAM SUAM. — In tot enim, tamque variis gentibus, rebusque a se creatis, Deus ostendit infinitam sapientiam suam in ordinando, et immensam potentiam in creando, et immensum amorem in communicando eis suum esse suaque bona, ut merito ex hisce omnibus assurgere debeant ad Dei laudem et glorificationem. Ita Abulensis.

(2) Vers. 17, 18, 19. In his versibus aliquam difficultatem parit verbum *רָאָה*, quam Gesenius in *Theatro*, p. 121, ita explicuit: «Tu hodie dicere seu spondere fecisti Dominum, se Deum tibi futurum, itaque in tuis oculis amabiturum, etc. id est, Jehova hoc tibi spondit hodie te probante fœderis conditiones. Vers. 18. Et Jehova te spondere fecit, hodie te populum peccatorum et futurum... Vers. 19, itaque cunctis gentibus te superiorem redditorum esse, id est, tu contra spondisti approbante Jova conditiones. Sententia est: Vos vobis spondistis inveniendum, et alter alterius conditiones accepit ratasque habuit. Ut plane luceat locus a paucis intellectus, id modo tenendum est, in utraque sponcione contineri tunc promissum spondentis, tunc conditiones fœderis. Ita quidem ut in prima sponcione, quae Dei est, praecedat promissum Dei, sequantur conditiones ab hominibus servandae; in altera, quae populi est, praecedat sponcio populi, sequatur (vers. 18) fides a Deo data. In utraque sponcione praeterea mutatur subiectum, quoniam quidem *לָךְ לְרֹאיהִם* id est ad Deum refertur, *וְלִרְבִּית לְעַם*, id est ad populum, *וְלִרְבִּית לְעַם* ad Deum, cujus rei similia exempla habes *Irai*, xxxvii, 20; II *Sam.* ix, 48.»

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prescribitur caremonia benedictionis in monte Garizim, et maledictionis in monte Hebal abunda: scilicet primo, ut omnis populus, tam quoad Israelitas, quam proselytos, tam quoad viros, quam feminas et pueros, ad montes hosce vadant. Secundo, altare in Hebal excitent. Tertio, lapides erigant, eosque calce Garizim, incruentent. Quarto, in his inscribant legem. Quinto, in altari sacrificent. Sexto, sex tribus in Garizim, sex aliae in Hebal consistent. Septimo, in horum montium medio, in ipsa scilicet valle, sacerdotis Decimus in Hebal area stent. Octavo, ab his magna contentaque voce, prescripta hic benedictionis et maledictionis formula recitetur, cui populus respondeat: Amen.

Ritus benedictionis in Garizim, et maledictionis in Hebal.

1. Praecepit autem Moyses et seniores Israel populo dicentes: Custodite omne mandatum quod praecipio vobis hodie. 2. Cumque transieritis Jordanem in terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, et calce levigabis eos, 3. ut possis in eis scribere omnia verba legis hujus, Jordane transmissio: ut introeas terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, terram lacte et melle manantem, sicut juravit patribus tuis. 4. Quando ergo transieritis Jordanem, erigite lapides quos ego hodie praecipio vobis, in monte Hebal,

et levigabis eos calce : 5. et edificabis ibi altare Domino Deo tuo, de lapidibus quos ferrum non tetigit, 6. et de saxis informibus, et impolitis; et offeres super eo holocausta Domino Deo tuo, 7. et immolabis hostias pacificas, comedesque ibi, et epulaberis coram Domino Deo tuo. 8. Et scribes super lapides omnia verba legis hujus plane et lucide. 9. Dixeruntque Moyses et sacerdotes Levitici generis ad omnem Israel: Attende et audi, Israel; hodie factus es populus Domini Dei tui : 10. audies vocem ejus, et facies mandata atque justitias quas ego præcipio tibi. 11. Præcepitque Moyses populo in die illo, dicens : 12. Hi stabunt ad benedicendum populo super montem Garizim, Jordane transmissio : Simeon, Levi, Judas, Issachar, Joseph, et Benjamin. 13. Et e regione isti stabunt ad maledicendum in monte Hebal : Ruben, Gad, et Aser, et Zabulon, Dan, et Nephtali. 14. Et pronuntiabunt Levitæ, dicentque ad omnes viros Israel excelsa voce : 15. Maledictus homo qui facit sculptile et conflatile, abominationem Domini, opus manuum artificum, ponetque illud in abscondito ! et respondebit omnis populus, et dicit : Amen. 16. Maledictus qui non honorat patrem suum et matrem ! et dicit omnis populus : Amen. 17. Maledictus qui transfert terminos proximi sui ! et dicit omnis populus : Amen. 18. Maledictus qui errare facit cæcum in itinere ! et dicit omnis populus : Amen. 19. Maledictus qui pervertit iudicium advenæ, pupilli et viduæ ! et dicit omnis populus : Amen. 20. Maledictus qui dormit cum uxore patris sui, et revelat operimentum lectuli ejus ! et dicit omnis populus : Amen. 21. Maledictus qui dormit cum omni jumento ! et dicit omnis populus : Amen. 22. Maledictus qui dormit cum sorore sua, filia patris sui, vel matris suæ ! et dicit omnis populus : Amen. 23. Maledictus qui dormit cum socra sua ! et dicit omnis populus : Amen. 24. Maledictus qui clam perusserit proximum suum ! et dicit omnis populus : Amen. 25. Maledictus qui accipit munera, ut percutiat animam sanguinis innocentis ! et dicit omnis populus : Amen. 26. Maledictus qui non permanet in sermonibus legis hujus, nec eos opere perficit ! et dicit omnis populus : Amen.

9. CUMQUE TRANSIERITIS JORDANEM, etc., ERIGES INGENTES LAPIDES, — duodecim numero, scilicet pro numero duodecim tribuum; tot enim etiam stateraerat Moyses, cum Israelitis legem recitaturus esset, *Exodi* XXIV, 4. Unde idipsum imitari jubetur Moysi discipulus, Josue, inquit Masius et Serarius.

Nota : Licet Josephus videatur dicere hosce lapides eosdem fuisse cum lapidibus altaris, quod hic jubetur erigi, tamen verius est ab his fuisse diversos, ut satis hic significat Scriptura. Ita Cyrillus in *Glaphyris*, Cajetanus, Masius, Serarius, Abulensis et alii.

DE CALCE LEVIGABIS EOS (id est, ut Hebræi habent, *linies, vel incrustabis eos calce*, idque ad hoc, ut, sicuti dicitur vers. 8, super eos scribas) OMNIA VERBA LEGIS HUIUS PLANE ET LUCIDE, — id est, inquit Iudei, cum punctis, quæ Hebræis sunt instar vocalium; hæc enim jam tum fuisse data Mosi censent ipsi cum Cavallero. Verum hæc est fabella. Certum enim est puncta Hebræorum diu post Christum, imo post tempora S. Hieronymi esse adinventata, ut docent Latini, Hebræi lingue peritissimi, imo ipse Rabbi Elias Levita. Te ergo *plane et lucide* idem est, quod *clare et distincte*; unde hebræice est, *explorando bene*. Hinc patet, lapidibus hisce

caractere inscriptam fuisse totam hanc legem, id est totum Deuteronomium, tum ad excitationem presentium, tum ad memoriam posterorum, ut scilicet ipsi præcepta Dei, lapidibus hisce clare inscripta, legere possent : unde in hanc cæremoniã, hancque legis descriptionem, non unus, sed plures insumpti sunt dies : nam non solum Decalogum, ut vult Lyranus et Cajetanus; nec solas maledictiones et benedictiones, de quibus vers. 43, ut vult Masius; nec sola præcepta legis affirmativa et negativa, ut vult Aben-Ezra, hisce lapidibus fuisse inscripta, sed totum Deuteronomium, patet ex eo quod jubet in eis inscribi « omnia verba legis hujus, » id est Deuteronomium : et ita fecit reipsa Josue, cap. viii, vers. 32. Unde patet lapides hos fuisse grandes, quantum Deuteronomium non lapidibus proprie, sed calce lapidibus illito inscriptum fuerit. Ita Abulensis et Serarius, qui ostendit quomodo id fieri poterit, *Quest. XX in cap. viii Josue* (1).

(1) Vers. 3. Per omnia verba legis hujus Josueus quoque, *Antiq. Jud. lib. IV, cap. vii, § 44*, intelligit maledictiones et benedictiones que in fine capituli leguntur. Ceterum benedictiones et maledictiones istæ non videntur inscriptæ fuisse calceo tectorio, sed lapidibus ipsis, qui deinde calce obducebantur. Ita scriptura talis injuria posteritati conservabatur integra, et

Mystice, Cyrillus in *Glaphyris*, per 12 lapides accipit 12 Apostolos, quibus inscripta fuit Dei lex, ita ut omnes eam in ipsorum verbis et moribus legere possent.

12. HI STABUNT AD BENEDICENDUM POPULO SUPER MONTEM GARIZIM, etc. SIMEON, LEVI, JUDAS, ISSACHAR, JOSEPH (scilicet Ephraim et Manasse : hi enim fuerunt filii Joseph; hæc ergo due tribus hinc vocantur una, scilicet Joseph) ET BENJAMIN.

— Nota : Mons Garizim imminet urbi Sichem, ut patet *Judic. ix, 7*, in quo, tempore Alexandri Magni, Sanballat Samariæ prefectus edificavit templum, eique prefecit Manassen, fratrem Jaddi pontificis : ad quod confluebant Samaritæ et alii a Judæis ejeti, teste Josepho, libro XI *Antiquit.* cap. vii : cujus templi meminit Samaritana, colloquens cum Christo, *Joan. iv, 20*. Male ergo Andreas Masius Garizim collocat, non juxta Sichem, sed juxta Hai, cujus rationes multis confutat Nicolaus Sararius in *Josue, Quest. XIV*.

13. ET E REGIONE ISTI STABUNT AD MALEDICENDUM (ut scilicet sacerdotibus maledicentibus populo, non servanti legem Dei, applaudant, et respondeant : Amen) IN MONTE HEBAL : RUBEN, GAD, ET AZER, ET ZABULON, DAN, ET NEPTALI. — Mons Hebal vicinus est monti Garizim : inter eos enim tantum interjacet vallis.

Nota : Hæc cæremonia et pompa, voluit Dominus rudem populum, ad memorandam legem periciendamque provocare : unde Levitæ, id est sacerdotes, proclamando benedictiones et maledictiones, quasi faciales, fœdus inter Deum et populum innovarunt et confirmarunt. Tota ergo hæc res hoc ordine et modo peracta videtur.

Primo, in valle ipsa, inter duos montes, Garizim scilicet et Hebal, stabant sacerdotes ii qui arcam et fœderis gestabant, ut patet *Josue viii, 33*. *Secundo*, circum hos stabant alii sacerdotes, ad Levitæ omnes; circum hos *tertio*, stabant majores natu, duces et iudices populi *Quarto*, deinceps tribus omnes, ita scilicet ut sex designate starent ascendendo, versus montem Garizim, sex alie versus montem Hebal. *Quinto*, Josue vel per se, tanquam Propheta, vel per sacerdotes, benedixit populum, ut patet *Josue viii, 34*. *Sexto*, sacerdotes alii, qui vocissimi videbantur, legem reci-

Quinto. Sexto.

si qua legis oblitio postea accidisset, ea causa quodam inventa quasi de novo nota fiebat hominibus. Ita is, qui Phæron struxit, regis Sostrati nomen calce inscripsit, sicuti antea lapide calce obducto insculpsisse traditur, ut multis post annis, ubi calx obducta decidisset, ipse apud posteritatem novitaretur.

Vers. 4. Pro Hebal codex Samaritanus exhibet *Carizim*, sed recte animadvertit Gesenius in suo *Thesouro*, genuinum scripturam a Samaritanis adulteratam esse, ut novo cultui domestico colorem quaererent et auctoritatem.

Vers. 5. Non novum videtur hoc mandatum, a superiore diversum; sed Moses docet, lapides, quos antea dixit statuentes et tectorio oblineandos, debere in formam altaris inter se componi.

tarunt. *Septimo*, iidem conscenderunt cacumen montis Garizim, ut vult Abulensis, vel potius in valle, juxta arcam consistentes, ut docent Hebræi, Masius, Serarius et alii, ex editore loco, vel ex suggestu, verentes se versus montem Garizim, pronuntiarent benedictiones; deinde verentes se ad montem Hebal, pronuntiarent maledictiones : idque apposite ad montium conditionem. Nam Garizim fertilis est et amœnus, ideoque versus eum recte concipiebantur benedictiones, id est omnis felicitatis precatones; sterilis vero et inamœnus est Hebal : Imprecationes ergo et detestationes recte accipiebat.

Putat R. Salomon sacerdos post singulas benedictiones, quibus sex tribus respondebant Amen, se convertisse ad Hebal, et contrarium maledictionem pronuntiasse, cui sex alie tribus, altera quasi voce et choro, respondebant Amen; hoc enim magis congruum et concinnum videtur. Alii vero, ut Andreas Masius et Abulensis non minus probabiliter censent sacerdotes primo omnes 12 benedictiones simul pronuntiasse ad Garizim, sex tribus respondentibus ad singulas Amen; deinde post eas pronuntiasse ordine 12 maledictiones ad Hebal, sex aliis tribus respondentibus Amen.

Porro benedictiones hæc hinc non describuntur, sed eas ex maledictionibus vers. 43, colligere licet has fuisse : *Primo*, benedictus qui non facit sculptile, sed unum Deum verum colit! *Secundo*, benedictus qui honorat patrem et matrem! *Tertio*, benedictus qui non transfert terminos proximi sui, et ita de cæteris usque ad 12, scilicet pro numero 12 tribuum. Denique benedictiones hæc fusiis explicantur cap. seq., vers. 28 : unde verisimile est Josue, qui præceptum hoc benedictionis et maledictionis executus est, eodem tempore pariter caput hoc XXVII, populo relegi et promulgari curasse. Ita Andreas Masius.

13. ET RESPONDEBIT OMNIS POPULUS, ET DICET : AMEN. — Hinc putant alii, ut Masius, omnes duodecim tribus communi voce, ad singulas tam benedictiones, quam maledictiones, conclamasse Amen. Verum verius est sex designatas tantum ad benedictiones conclamasse Amen : alias sex tantum ad maledictiones conclamasse Amen; hoc enim disertè dicitur vers. 12.

Nota : Sex nobiliores tribus ad benedictiones responderunt : Amen; ad maledictiones vero Amen responderunt sex tribus ignobiliores, videlicet quatuor prognatæ ex quatuor ancillarum filiis, scilicet Gad, Aser, Dan et Nephtali, quibus additur Ruben, quia hic suo incestu maculavit thorum patris; et Zabulon, quia hic ultimus fuit Lie filius. Ita Rabanus et Theodoretus, *Quest. XXXIV*.

Nota *secundo* : Singuli hic in tanta turba respondebant Amen; licet enim in valle remotiores sacerdotum vocem non satis audirent, ipsa tamen cæremoniæ ratio, et primorum vociferatio illos

admonebat, et insigne ab omnibus exprimebat Amen, inquit Serarius.

AMEN. — « Amen, » ait S. Hieronymus ad Marcellam, epist. 137, et in fine *Comment. ad Galat.*, Aquila, Symmachus et Theodotion, vertunt *amen*: id est *Adeliter*, vel *vere*; Septuaginta verterunt *ψατο*, id est *fat*. Significat ergo Amen *vere*, vel etiam *firmiter*; radix enim אמן *aman* significat firmare, stabilire: unde nomen אמת *emeth*, id est firmitas, stabilitas, veritas. Amen ergo non est particula jurantis, ut vulgus putat, sed affirmantis et confirmantis; affirmantis est, cum orationi præponitur, ut: « Amen, amen dico vobis; » confirmantis est, cum orationi postponitur. Rursus cum postponitur, et significat consensum audientis, nunc asserentis est et concedentis, nunc optantis. Utrovis modo hic accipi potest: nam populus respondens Amen, approbabat benedictionem, vel maledictionem Levitarum, id est sacerdotum, et simul optabat ita fieri, idque ad hoc, ut sua benedictione benedictos, et execratione sua execratos, semper se meminissent, si bene vel male agerent, inquit Cajetanus.

Topologice Origenes, homil. 9 in *Josue*, et Iabanus hic: juxta montem Garizim incedunt ad benediciendum, qui non metu pœnæ, sed cælestis promissionis, et benedictionis æternæ spe et amore succensit, tandunt ad salutem. Alii qui juxta Hebal, in quo maledictiones prolatae sunt, incedunt, sunt hi qui non amore promissorum, sed timore suppliciorum implent legem, ut salventur. Omnes autem hi circa arcam incedunt: quia ab Ecclesiæ sinu non recedunt, licet nobis

hiores illi sint, quam hi. Josue autem constituit eos juxta hos montes, quia Jesus electos suos, vel spe præmii, vel timore pœnæ, ad salutem vocat et perducit; hucusque Origenes et Iabanus.

Anagogice Rupertus, lib. II, cap. v: Significatur, inquit, hic judicium universale; nam hi duo colles contra invicem respicientes, puta Garizim et Hebal, significant duos ordines et duas stationes judicandorum: Garizim enim, id est divisio, significat oves, quæ erunt ad dextram Christi, divisæ ab hædis, puta electos. Hebal, id est vorago velus, significat hædos, qui erunt ad sinistram Christi, puta damnandos ad gehennam. Sex nomina et tribus filiorum Israel, erant in Garizim ad benediciendum, et sex in Hebal ad malediciendum: ita in judicio sex profertur opera misericordiæ, ob quæ ii qui erunt a dextris, benedicentur; et sex opera immisericordiæ, ob quæ ii qui erunt a sinistris, maledicentur: unde hi audiunt: « Ite, maledicti, in ignem æternum; » illi vero: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Et totus populus, id est, omnes tam reprobi, quam electi, tacite respondebant: Amen. Sed et sedes duodecim, de quibus *Math.* xix, 28, hic non omnino tacite sunt: nam duodecim maledictiones hic propositæ sunt, et totidem benedictiones, quas singule de singulis sedibus prolatae sunt. Hucusque Rupertus.

16. QUI NON HONORAT (Hebraice, qui vitæpendit) PATREM SUUM.

17. QUI TRANSFERT TERMINOS — agrorum, ut ita per dolum et injustitiam dilatet prædia sua.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Promittit Deus multa bona Hebræis, si legem ejus servent. Deinde, vers. 45, plurima mala eis comminatur, si eam violant.

1. Si autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus quæ versantur in terra. 2. Venientque super te universæ benedictiones istæ, et apprehendent te: si tamen præcepta ejus audieris. 3. Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro. 4. Benedictus fructus ventris tui, et fructus terræ tuæ, fructusque jumentorum tuorum, greges armentorum tuorum, et caulæ ovium tuarum. 5. Benedicta horrea tua, et benedictæ reliquæ tuæ. 6. Benedictus eris tu ingrediens in gentibus. 7. Dabit Dominus inimicos tuos, qui consurgunt adversum te, cornutes in conspectu tuo: per unam viam venient contra te, et per septem fugient a facie tua. 8. Emitte Dominus benedictionem super cellaria tua, et super omnia opera manuum tuarum: benedicetque tibi in terra quam acceperis. 9. Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum, sicut juravit tibi: si custodieris mandata Domini Dei tui, et ambulaveris in viis ejus. 10. Videbunt omnes terrarum

populi quod nomen Domini invocatum sit super te, et timebunt te. 11. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructu uteri tui, et fructu jumentorum tuorum, ad fructus terræ tuæ quom juravit Dominus patribus tuis ut daret tibi. 12. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, cælum, ut tribuat pluviam terræ tuæ in tempore suo: benedicetque cunctis operibus manuum tuarum. Et foenerabis gentibus multis, et ipse a nullo foenus accipies. 13. Constituet te Dominus in caput, et non in caudam: et eris semper supra, et non subter; si tamen audieris mandata Domini Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, et custodieris et feceris. 14. ac non declinaveris ab eis, nec ad dextram, nec ad sinistram, nec secutus fueris deos alienos, neque colueris eos. 15. Quod si audire nolueris vocem Domini Dei tui, ut custodias et facias omnia mandata ejus et caeremonias, quas ego præcipio tibi hodie, venient super te omnes maledictiones istæ, et apprehendent te. 16. Maledictus eris in civitate, maledictus in agro. 17. Maledictum horreum tuum, et maledictæ reliquæ tuæ. 18. Maledictus fructus ventris tui, et fructus terræ tuæ, armenta boum tuorum, et greges ovium tuarum. 19. Maledictus eris ingrediens, et maledictus egrediens. 20. Mittet Dominus super te famem et esuriam, et increpationem in omnia opera tua, quæ tu facies: donec conerit te, et perdat velociter, propter adinventiones tuas pessimas, in quibus reliquisti me. 21. Adjungat tibi Dominus pestilentiam, donec consumat te de terra, ad quam ingredieris possidendam. 22. Percutiat te Dominus egestate, febrî et frigore, ardore et aestu, et aere corrupto ac rubigine, et persequatur donec pereas. 23. Sit cælum, quod supra te est, aneum; et terra, quam calcas, ferrea. 24. Det Dominus imbrem terræ tuæ pulverem, et de cælo descendat super te cinis, donec coneraris. 25. Tradat te Dominus corrumpent ante hostes tuos: per unam viam egrediaris contra eos, et per septem fugias, et dispergaris per omnia regna terræ. 26. sicutque cadaver tuum in escam cunctis volatilibus cæli, et bestiis terræ, et non sit qui abigat. 27. Perentiat te Dominus ulcere Ægypti, et partem corporis, per quam sterora egerunt, scabie quoque et prurigne, ita ut curari nequeas. 28. Percutiat te Dominus amentia et cæcitate ac furore mentis, 29. et palpes in meridie sicut palpare solet cæcus in tenebris, et non dirigas vias tuas. Omnique tempore calumniam sustineas, et opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te. 30. Uxorem accipias, et alius dormiat cum ea. Domum ædifices, et non habites in ea. Plantas vineam, et non vindemias eam. 31. Bos tuus immoletur coram te, et non comedas ex eo. Asinus tuus rapiatur in conspectu tuo, et non reddatur tibi. Oves tuæ dentur inimicis tuis, et non sit qui te adjuvet. 32. Filii tui et filiæ tuæ tradantur alteri populo, videntibus oculis tuis, et deficientibus ad conspectum eorum tota die, et non sit fortitudo in manu tua. 33. Fructus terræ tuæ, et omnes labores tuos, comedat populus quem ignoras: et sis semper calumniam sustinens, et oppressus cunctis diebus. 34. et stupens ad terrorem eorum quæ videbunt oculi tui. 35. Percutiat te Dominus ulcere pessimo in genibus et in suris, sanarium non possis a planta pedis usque ad verticem tuum. 36. Ducet te Dominus et regem tuum, quem constitueris super te in gentem, quam ignoras tu et patres tui: et servies ibi diis alienis, ligno et lapidi. 37. Et eris perditus in proverbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus. 38. Sementem multam jacies in terram, et modicum congregabis, quia locustæ devorabunt omnia. 39. Vineam plantabis, et fodies: et vinum non bibes, nec colliges ea quæ quippiam, quoniam vastabitur vermibus. 40. Olivas habebis in omnibus terminis tuis, et non ungeris oleo, quia defluent, et peribunt. 41. Filios generabis et filias, et non frueris eis, quoniam ducentur in captivitatem. 42. Omnes arbores tuas et fruges terræ tuæ rubigo consumet. 43. Advena, qui tecum versatur in terra, ascendet super te, eritque sibi limior; tu autem descendes, et eris inferior. 44. Ipse foenerabit tibi, et tu non foenerabis ei. Iose erit in caput, et tu eris in caudam. 45. Et venient super te omnes maledictio-

nes ista, et persequentes apprehendent te, donec intereas; quia non audisti vocem Domini Dei tui, nec servasti mandata ejus et caeremonias quas praecepit tibi. 46. Et erunt in te signa atque prodigia, et in semine tuo usque in sempiternum; 47. eo quod non servieris Domino Deo tuo in audio, cordisque laetitia, propter rerum abundantiam; 48. servies inimico tuo, quem immittet tibi Dominus, in fame, et siti, et nuditate, et omni penuria; et ponet jugum ferreum super cervicem tuam, donec te conterat. 49. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, et de extremis terrae finibus, in similitudinem aquilae volantis cum impetu; cujus linguam intelligere non possis: 50. gentem procacissimam, quae non deferat seni, nec misereatur parvuli, 51. et devoret fructum jumentorum tuorum, ac fruges terrae tuae; donec intereas, et non relinquat tibi triticum, vinum et oleum, armenta boum, et greges ovium; donec te disperdat, 52. et conterat in cunctis urbibus tuis, et destruantur muri tui firmi atque sublimes, in quibus habebas fiduciam in omni terra tua. Obsideberis intra portas tuas in omni terra tua, quam dabit tibi Dominus Deus tuus; 53. et comedes fructum uteri tui, et carnes filiorum tuorum et filiarum tuarum, quas dedit tibi Dominus Deus tuus, in angustia et vastitate qua opprimet te hostis tuus. 54. Homo delicatus in te, luxuriosus valde, invidet fratri suo, et uxori quam cubat in sinu suo, 55. ne det eis de carnibus filiorum suorum, quas comedet: eo quod nihil aliud habeat in obsidione et penuria, qua vastaverint te inimici tui intra omnes portas tuas. 56. Tenera mulier et delicata, quae super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere, propter molliem et teneritudinem nimiam, invidet viro suo, qui cubat in sinu ejus, super filii et filiae carnis, 57. et illuvie secundarum, quae egrediuntur de medio seminum ejus, et super liberis qui eadem hora nati sunt; comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam in obsidione et vastitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas. 58. Nisi custodieris et feceris omnia verba legis hujus, quae scripta sunt in hoc volumine, et timueris nomen ejus gloriosum et terribile, hoc est, Dominum Deum tuum; 59. augebit Dominus plagas tuas, et plagas seminis tui, plagas magnas et perseverantes, infirmitates pessimas et perpetuas, 60. et convertet in te omnes afflictiones Aegypti, quas timuisti, et adhærebunt tibi. 61. Insuper et universos languores, et plagas quae non sunt scriptae in volumine legis hujus, inducet Dominus super te, donec te conterat; 62. et remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra caeli prae multitudine, quoniam non audisti vocem Domini Dei tui. 63. Et sicut ante lætatus est Dominus super vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans: sic lætabitur disperdens vos atque subvertens, ut auferami de terra ad quam ingredieris possidendam. 64. Disperget te Dominus in omnes populos, a summitate terrae usque ad terminos ejus: et servies ibi diis alienis quos et tu ignoras et patres tui, lignis et lapidibus. 65. In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui. Dabit enim tibi Dominus tibi coravidum, et deficientes oculos, et animam consumptam merore. 66. Et erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte et die, et non credes vitae tuae. 67. Mane dices: Quis mihi det vesperum? et vespere: Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis, et propter ea quae tuis videbis oculis. 68. Reducet te Dominus classibus in Aegyptum, per viam de qua dixit tibi ut eam amplius non videres. Ibi venderis inimicis tuis in servos et ancillas, et non erit qui emat.

1. FACIET TE DOMINUS EXCELSIOREM CUNCTIS GENTIBUS, — ut scilicet omnes superes, tum felicitate, tum opibus, tum honore, tum robore, tum imperio.

3. BENEDICTUS TU IN CIVITATE, ET BENEDICTUS IN AGRO, — q. d. Abundabis omnibus rebus necessa-

riis, tam in re urbana, quam rustica; benedictio enim hic est benefactio. Benedictio enim Dei realis est, non verbalis, nec antica; significatque omnem prosperitatem, tum in corpore, tum in aëria, tum in fortunis. Unde sequitur:

4. BENEDICTUS FRUCTUS VENTRIS TUI, ET FRUCTUS

Vers. 4.

TERRÆ TUAE, — id est abundabis liberis et fructibus terrae tuae, æque ac jumentis.

5. BENEDICTA HORREA TUA. — Chaldaeus et recentiores vertunt, benedicta castrata tua; sed nostro Interprete consentiunt Septuaginta. Vox ergo Hebraea נָדָה tene significat repositorium, sive illud sit sporta, sive apotheca, sive horreum. Sensus ergo est: Abundabis frumento et panibus, ita ut reliquiae superfuturæ sint multae, quas in pauperes eroges; hoc enim est quod subjungit, dicens: « Et benedictæ reliquiae tuae; » benedictio enim copiam et abundantiam significat, ut dixi II Cor. IX, 6 (1).

6. BENEDICTUS ERIS INGRESSUS ET EGREDIENS. — Ingressus tuus in locum aliquem, æque ac egressus, erit felix et fortunatus, quia te per omnia dirigit Deus. Ita videmus viros sanctos a Deo in omnibus dirigi, omnesque eorum actus felices habere exitus, in quibus illud Psal. I impletur: « Et omnia quaecumque faciet, prosperabuntur. »

9. SUSCIPIT TE DOMINUS SIBI IN POPULUM SANCTUM, — q. d. Faciet Deus ut sis et voceris populus sanctus, populus Dei, illic peculiariter addictus, qui vicissim te, ut populum suum defendat, provehat, et gloriosum reddat.

10. VIDEBUNTQUE OMNES TERRARUM POPULI, QUOD NOMEN DOMINI INVOCATUM SIT SUPER TE (q. d. Videbunt omnes te vocari nomine Dei, vel te vocari, æque ac esse, populum Dei, quodque Deus se tuum Deum esse ostendat, te protegendo et augendo res tuas, unde omnes) TIMEBUNT TE; — hoc enim in Scriptura significat, invocari nomen alicujus super aliquem, ut patet Ecclesiastici XXXVI, 14; Jerem. VII, 11; Baruch II, 13; Daniel. IX, 18, et alibi.

12. APERIET DOMINUS THESAURUM SICHIM OPTIMUM, COELEM, UT TRIBUAT PLUVIAM. — « Coelum, » id est aërem, dicitur hic thesaurus Dei: quia in eo, quasi repositorio nobis inscrutabili, recondidit Deus pluviam, per quam cuncta bona terrae proveniunt. Sic aer dicitur thesaurus ventorum, Psal. CXXXIV,

Aer et aqua sunt thesaurus Dei. c. 2.

et vers. 8: « Qui producit ventos de thesauris suis; » item grandinis et nivis, Job XXXVIII, 22. Sic abyssus maris et aquarum, quia inscrutabilis est et impetentabilis, vocatur thesaurus Dei, Psal. XXXII, vers. 7: « Ponens in thesauris abyssos, » id est aënis profundissimas.

FOENERABIS (id est mutuabis, mutuum, proe opibus et copia, dare poteris) GENTIBUS MELTIS, ET IPSE A NULLO FOENES (id est mutuum) ACCIPIES — quia nulla premeris necessitate, cum domi omnibus rebus sis abundaturus. Ita Hebraea, Septuaginta et Chaldaea, qui vertit, mutuabis gentibus meltis, et ipse a nemine mutuum accipies. Non ergo hic Deus permittit, aut praecepit usuras, ut Judaei intelligunt. Hebraeum enim לָוָה lava non usuram,

(1) Pro reliquiae tuae est in hebr. mactra tua, quod significat abundantiam panis, et bene respondet canistris fructibus plenae.

sed mutuum significat. Idem verbum est vers. 44; ubi rursus Noster vertit, fœnerabis.

13. CONSTITUIT TE DOMINUS IN CAPUT, ET NON IN CAUDAM, ET ERIS SEMPER SUPRA, ET NON SUBTER, — q. d. Faciet Deus te ubique et semper primum, non ultimum; dominantem aliis, non subjectum. Ita Theodoretus, Quæst. XXXIV.

15 et 16. SI AUDIRE (obedire) NOLUERIS VOCEM DOMINI DEI TUI, etc., MALEDICTUS ERIS IN CIVITATE, MALEDICTUS IN AGRO, — q. d. Miser eris et infelix, deficientique te res, tam urbanae, quam rusticae. Haec enim Moses bona recensuit, danda servantibus legem Dei: hic per antithesin recenset mala plurima, obventura violentibus legem Dei. Haec concionatores peccatoribus inculcent: mala enim hæc typum et praeambulum gerunt malorum et peccatorum gehennae.

20. MITTET DOMINUS SUPER TE FAMEM ET ESURIEM, — Hebraice, mittet in te maledictionem et conturbacionem, vel strepitum terribilem, in quo omnia turbacione sunt plena. Sed per hæc tam Noster quam Septuaginta acceperunt famem et esuriam: hæc enim hominibus carnalibus, quales erant Judaei, summa videtur maledictio et conturbatio.

ET INCREPATIONEM, — id est perditionem, et, ut vertunt Septuaginta, consumptionem, quae est effectus increpationis Dei, ut scilicet omnia opera tua perdantur, destruantur et consumantur; est metonymia.

22. PERCUTIAT TE DOMINUS, etc., FRIGORE, — ita et Septuaginta; quare Hebraea vox פָּרַח dalaos est contrarie significationis: nam alias communiter significat ardorem et persecutionem. Unde Chaldaeus et recentiores hic pro frigore vertunt ardore.

ET ESTU. — Chaldaeus et recentiores vertunt, et gladio: legunt enim חָרֵב chereb; sed Noster aliis punctis legit choreb, id est siccitas, aestus.

ET RUBIGINEM. — Rubigo est morbus segetum, qui oritur vento orientali ingrediente spicas, ita ut maturescere nequeant, sed exardant, extenuentur et ardeant: vocatur et aurigo.

23. SIT COELEM, QUOD SUPRA TE EST, AENEUM (ut scilicet non pluat imbrem, qui sala riget, sed durum et sicum sit, instar eris), ET TERRA QUAM CALCAS, FERREA, — ita scilicet ut arari non possit, ac consequenter nullum ferat fructum, perinde ac si esset ferrea.

24. DET DOMINUS IMBREM TERRÆ TUAE PULVEREM, — id est loco pluviae cadat pulvis, vel cinis sulphureus, q. d. Tantus sit aestus, ut vice imbris, descendat de caelo pulvis ardens, vi ventorum excitatus, et in altum elatus.

27. PERCUTIAT TE DOMINUS ULCERE AEGYPTI (quale scilicet per Mosen Aegyptiis inflixit, Exodi IX, 10), ET PARTEN CORPORIS PER QUAM STERCOREA EGREDIUNTUR, etc. — Hebraice, percutiatur te infirmitas ani, puta haemorrhoidibus, maricis, et similibus morbis.

29. UT PALPES IN MERIDIE, — ut caecitas in re tam clara, quam est lux meridiana; loquitur de

excitate animi, ut patet ex sequentibus. Nam caritas animi pœna est peccati, eaque ingens, ut docet S. Augustinus in *Psal. LVII*: «Parvane pœna est, ait, obscuratio cordis, et excecatio mentis? Si quis furtum faciens statim oculum perdidisset, omnes dicerent Deum presentem vindicasse: oculum cordis amisit, et putatur ei pepercisse Deus?» Palpant autem Judæi et impij, tam olim quam nunc, in meridie. An non meridiana lux est lex Christi, et doctrina Christianum orbem illuminans? In hac luce palpant cæci, non vident æterna fluxisque et caducis rebus, quæ in puncto temporis effluunt, inherere. «Usque in hodiernum diem cum legitur Moses, velamen positum est super cor eorum,» inquit S. Paulus, II *Cor. III*.

NON DIRIGAS VIAS TUAS. — Hebraice, *non secundum vias tuas, q. d.* Actiones tuas infortunatæ erunt, omnia tibi infeliciter eventient.

31. BOS TUUS MEMOLETUR (bos tuus occidatur ab hoste, vel adversarij tuo) CORAM TE, ET NON COMEDAS EX EO.

32. ET NON SIT FORTITUDO IN MANU TUA, — ad liberandum filios et filias tuas ex manu hostium.

33. QUEM IGNORAS, — quem tu non novisti.

37. EIAS FERVENTIS. — Hebraice et Chaldee, *eris in desolationem, proverbium et fabulam*, ut videlicet a te stupent, te quasi exemplo utantur, de te linguam suam aciant omnes populi.

43. ADVENA, etc., ASCENDET SUPER TE. — Hebraice, *advena ascendit super te sursum sursum: tu autem descendens deorsum deorsum*, id est advena longe erit te superior, et tu illo longe eris inferior.

49. ADDUCET DOMINUS SUPER TE GENTEM DE LONGINQVO, etc., IN SIMILITUDINEM AQUILÆ. — quæ scilicet, ut aquila, celerissime, citissime et violentissime advolet, ut te deprædetur. Innuitur hic dominatus Babyloniorum, et Nabuchodonosor, qui *Ezech. XVII*, 3, comparatur aquilæ grandis; hic enim Judæos everit.

Nota: Reges et tyranni, ac præsertim Nabuchodonosor, vocatur aquila, tum a Jeremia, cap. XLVIII, vers. 40, tum ab Ezechiele cap. XVII, vers. 3, tum a Daniele cap. VII, vers. 4, tum ab Osee cap. VIII, vers. 1. Sic Ajax cognominatus est aquila, et Pyrrhus rex aquila dici voluit, et filius Caroli Magni dictus est Arnulphus, id est aquilæ auxilium; nam aquila symbolum est, primo, regni et imperii: est enim ipsa rex avium; secundo, invasionis et pugnae fortis, celeris et impetuosæ; tertio, rapacitatis et sævitie; quarto, victoriæ: ipsa enim omnes aves, quin et serpentes et cervos, pulvere quem alis colligit in oculos eorum coniecit, vincit et prosternit. Hinc Romani et Gentiles omen victoriæ sæpe acceperunt ab aquilis, ensque ad superstitionem usque observabant.

Anacron auctor antiquissimus scribit Jovem adversas Titanas (alii dicunt adversus gigantes) profecturum, sacrificium fecisse celo in Naxo insula, in qua primum infans elucens fuit, aquilasque, dum sacrum faceret, ei apparuisse, et te-

tum prætulisse. Quibus mox vis bonum auspiciis suscepit, victoriæ iudicium, quæ cum subscuta esset, insigne bellicum inde auream aquilam, ut proprium gestasse dicitur, ut Aglaosthones aliquæ testantur.

Magnam quoque spem Cyrus Persarum rex ex sequenti cepit augurio, quod Xenophon, lib. II *Pædiæ Cyri*, his verbis narrat: «Cyrus adversus Armenos proficiscenti continuo in primo agro consurgit lepus; aquila autem volans dextera leporem despicens fugientem, et irruit, et percussit illum, extulitque corseptum, eoque ablato in collem proximum, pro libidine utebatur præda. Augurium igitur Cyrus intuitus, cum letatus est, tum Jovem regem adoravit, dixitque ad presentes: Venatio quidem pulchra est futura, si deo liberit.» Et alibi de eodem Cyro: «Cum talia disserentes, inquit, ad fines usque Persidis venisset, essetque his aquila dextera apparem itineris dux facta, deos herosque precati terram colentes Persida, ut se propitii jurent ac mites, ita fines superarunt.» Hinc Cyri et Persarum signum militare erat aquila aurea extensa in longa hasta, ut ait Xenophon *De Pædiæ Cyri*, lib. VII, initio: unde Romani idem signum assumpserunt, scilicet aquilam, sed argenteam, et pedibus tenentem fulmen, in hasta erectam.

Aristander, augurio aquilæ, trahentem in hostes Alexandrum victorem pronuntiavit ante conflictum; illa autem a classe in continentem progressa, ibique firmata, augurio fuit, Persas terra, non mari debellandos esse, etiam Alexandri ipsius interpretatione, secus quam sentiret Parmenio.

Et difficillimo eo prælio, quod cum Darianis apud Arbëllam commissum est, quo nullum unquam acrius inter eos fuit, aquila paululum supra caput Alexandri placide volitans, nec armorum sonitu, nec gemitu, clamoreve ullo morientium terri potuit, sed diu circa equum regis pendenti magis, quam volanti similis constitit, præragiens vel indicans potius, quo res evasura esset. Neque dissimile est, quod Tacitus, lib. I, Fabio Valenti scribit oblatum, cui, cum exercitum in bellum educeret, ipso profectiois die aquila lenti meatu, prout agmen incedebat, veluti dux viæ prævolavit, et per longum spatium, cum nullo gaudentium militum clamore, et augurium accipientium aliternque salvere jubentium, terreficeret, iter ita continuavit, ut haud dubie magne et prosperæ rei omen tradcret.

Testatur tale quoque quid Suetonius in Domitiano: «Stridum, inquit, ipso quo dimicatum est die, statim Domitiani Romæ insignis aquila circumplexa, pennis clangores bellissimos edidit; proloque post occisum Antonium (belli motorem) adeo vulgatum est, ut caput ejus quoque appetatum plerique contenderent.»

50. GENTEM PROCACISSIMAM. — Hebraice, *gentem fortem facie*, id est perfrecte frontis, barbaram, audacem et inhumanam.

83. ET COMENS FRUCTUM UTERI TUI, — id factum est in exilio Jerusalem sub Tito. Reliquæ clades et calamitates, quas hic Judæis Deus comminatur, eis ab eo immissæ sunt, partim in eodem exilio per Titum, partim in obsidione Assyriorum, puta Salmansar, Teglat Phalasser, Senacherib, etc.; partim per Nabuchodonosor et Babylonios, partim per Alexandrum et Macedones. Ita Theodoretus, *Quæst. XXXIV* (1).

63. DABIT TIBI DOMINUS IBI COR PAVIDUM. — Istam maledictionem nunc habent Judæi, inquit Abulensis, tum quia Deus eam illis in pœnam infligit; tum quia a tenera ætate Christianos timere discunt, cum Christiani eos adhuc teneros persequi incipiunt, diripere et percutere. Pueri enim, qui in omnibus franguntur, pavidum, ignobile et ineptum ad ardua habent cor, præsertim apud eos, qui eos frangunt: nam et vices dimitorum suorum, quorum fœmle assueverunt, vulgum exterrunt, alios autem homines non timent. Hinc pueri ita erudiendi sunt, ut ira et passiones interdum in eis castigentur, ne insolentia; interdum vero passiones suas sequi permittantur, ne amissos frangantur, itaque fiant viriles et animosi ad se et republicam defendendam. Tertullianus, libro *Contra Judæos*, cap. XI, legit: «Dabit

tibi Deus cor tædians et tabescentem animam.

ET DEICIENTES OCCULOS, — ut scilicet oculi tui præ lacrymis caligent et deficiant.

66. ET ERIT VITA TUA QUASI PENDENS ANTE TE (id est, erit vita tua in periculo posita, et quasi in dubio suspensa, imo) NON CREDES VITÆ TUE, — id est, non fides vitæ tue, vel te posse vivere, sed de vita desperabis. Aliter hæc verba accipit S. Augustinus, lib. XVI *Contra Faustum*, cap. XXII, Procopius hic, et S. Leo, serm. 8 *De passione*, quasi dicat: Christus est vita tua, o Judæe, qui a te visus est pendens in cruce, et tamen tu illi non credidisti. Verum hic sensus symbolicus est. Ita et Tertullianus supra, qui et legit: «Erit vita tua pendens in ligno, ante oculos tuos, et non credes vitæ tue.»

68. REDUCET TE DOMINUS CLASSIBUS IN ÆGYPTUM. — Id factum esse sub Tito docet Josephus, lib. VII *Bell. cap. XVI*, ubi docet Judæos a Romanis captos, qui minores erant septemdecim annis, in Ægyptum deductos, ibique venditos fuisse ad onera et opera, idque tanta copia, ut vix invenirentur emptores.

Nota: *classibus*: hinc enim patet, tempore Moysis, fuisse classes et naves. Has enim Hebræis hic quasi notas proponit et nominat Moyses; unde patet quam historia Moysis antiquior sit historia Gentilium et Poetarum: hi enim primas naves putant fuisse Jasonis et Argonautarum, qui fuerunt paulo ante bellum Trojanum, sub tempora Jephthæ, iudicis Hebræorum.

(1) Vers. 57. *Secundæ* dicitur membrana lenis involvens fetum. Igitur vox illa hic denotat fetum secundum adhuc adherentem et recentissime editum, ab ipsa matre in alimentum adhibendum.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit Moses Hebræos urgere ad legem Dei, partim beneficiis et promissis, partim minis et terroribus, itaque a vers. 18 ad finem capituli.

1. Hæc sunt verba fœderis quod præcepit Dominus Moysi ut feriret cum filiis Israel in terra Moab, præter illud fœdus quod cum eis pepigit in Horeb. 2. Vocavitque Moyses omnem Israel, et dixit ad eos: Vos vidistis universa quæ fecit Dominus coram vobis in terra Ægypti Pharaoni, et omnibus servis ejus, universeque terræ illius, 3. tentationes magnas quæ viderunt oculi tui, signa illa, portentaque ingentia, 4. et non dedit vobis Dominus cor intelligens, et oculos videntes, et aures quæ possunt audire, usque in presentem diem. 5. Adduxit vos quadraginta annis per desertum; non sunt attrita vestimenta vestra, nec calcemata pedum vestrorum vetustate consumpta sunt. 6. Panem non comedistis, vinum et siceram non bibistis; ut secretis quia ego sum Dominus Deus vester. 7. Et venistis ad hunc locum: egressusque est Sehon rex Hesebon, et Og rex Basan, occurrentes nobis ad pugnam. Et percussimus eos. 8. Et tulimus terram eorum, ac tradidimus possidendam Ruben et Gad, et dimidiæ tribui Manasse. 9. Custodite ergo verba pacti hujus, et implete ea, ut intelligatis universa quæ facitis. 10. Vos statis hodie cuncti coram Domino Deo vestro, principes vestri, et tribus, ac majores natu, atque doctores, omnis populus

Israel, 11. liberi, et uxores vestrae, et advena qui tecum moratur in castris, exceptis lignorum caesariis, et his qui comportant aquas: 12. ut transeas in fœdere Domini Dei tui, et in iurjurando quod hodie Dominus Deus tuus percussit tecum: 13. ut suscitet tibi in populum, et ipse sit Deus tuus, sicut locutus es tibi, et sicut juravit patribus tuis, Abraham, Isaac et Jacob. 14. Nec vobis solis ego hoc fœdus ferio, et hæc iuramenta confirmo, 15. sed cunctis presentibus, et absentibus. 16. Vos enim nostis quomodo habitaverimus in terra Ægypti, et quomodo transierimus per medium nationum, quas transeuntis, 17. vidistis abominationes et sordes, id est, idola eorum, lignum et lapidem, argentum et aurum, quae colebant. 18. Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cujus cor aversum est hodie a Domino Deo nostro: ut vadat et serviat diis illarum Gentium, et sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem. 19. Cumque audierit verba iuramenti hujus, benedicat sibi in corde suo, dicens: Pax erit mihi, et ambulabo in pravitate cordis mei, et absumat ebria sitientem, 20. et Dominus non ignoscat ei; sed tunc quam maxime furor ejus fumet, et zelus contra hominem illum, et sedeant super eum omnia maledicta, quæ scripta sunt in hoc volumine; et deleat Dominus nomen ejus sub celo, 21. et consumat eum in perditionem ex omnibus tribubus Israel, juxta maledictiones quæ in libro legis hujus ac fœderis continentur. 22. Dicetque sequens generatio, et filii qui nascentur deinceps, et peregrini qui de longe venerint, videntes plagas terræ illius, et infirmitates quibus eam afflixerit Dominus, 23. sulphure et salis ardore comburens, ita ut ultra non seratur, nec virens quippiam germinet in exemplum subversionis Sodomæ et Gomorrhæ, Adamæ et Sehoim, quas subvertit Dominus in ira et furore suo. 24. Et dicent omnes Gentes: Quare sic fecit Dominus terræ huic? quæ est hæc ira furoris ejus immensa? 25. Et respondebunt: Quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus eorum, quando duxit eos de terra Ægypti; 26. et servierunt diis alienis, et adoraverunt eos, quos nesciebant, et quibus non fuerant attributi: 27. idcirco iratus est furor Domini contra terram istam, ut induceret super eam omnia maledicta, quæ in hoc volumine scripta sunt: 28. et eiecit eos de terra sua in ira et in furore, et in indignatione maxima, projecitque in terram alienam, sicut hodie comprobatur. 29. Abscondita, Domino Deo nostro: quæ manifesta sunt, nobis et filiis nostris usque in sempiternum, ut faciamus universa verba legis hujus.

1. HEC SUNT VERBA FŒDERIS. — Deus inquit fœdus in Sina cum Hebræis, *Exodi* XIX, 4, dando eis Decalogum aliasque leges: hic vero, post 38 annos, illud fœdus renovat cum posteris eorum in campis Moab, sub hac conditione, ut scilicet servent leges ejus.

2. VOCAVITQUE MOYSES OMNEM ISRAEL. — Forte ergo Israelita jam domum redierunt, interposita oratione Moysi: hæc enim hucusque longa satis fuit concio; inde hic demum revocati sunt, quasi ad fœdus cum Deo renovandum. Ita Abulensis.

Posset tamen *secundo*, sic simpliciter et planius explicari: *vocavit*, id est, compellavit omnem Israel.

2 et 3. VOS VIDISTIS, etc., TENTATIONES MAGNAS, — puta plagas magnas inflatas Ægyptis, quibus Deus animos Ægyptiorum tentavit, impulit, et coegit ut vos dimitterent.

4. ET NON DEDIT VOBIS DOMINUS COR INTELLIGENS, ET OCULOS VIDENTES, ET AURES QUE POSSUNT AUDIRE. — Hebraice, *aures ad audiendum*, vel *audientes*, ut

scilicet audiretis portenta Dei: non quasi Hebræi non haberent oculos, aut non vidissent portenta ea; sed quod videntes et audientes ea, quasi non viderent, et non audirent, quia ea non estimabant, nec inde ad amorem, obedientiam et laudem Dei creatoris et largitoris assurgabant. Deus ergo non dedit eis aures, cor et oculos videntes, quia ipsi ea occluserunt illuminationi et gratiæ Dei, sicut qui claudit fenestram, non potest eum sol illuminare, *q. d.* Semper ingrati fuistis tantis Dei in vos beneficiis, et corpore licet ea videntes, corde tamen et mente ea non vidistis, nec estimastis. Unde Rabanus: « Quod vero, ait, dicit Deum non dedisse eis oculos, nec aures, nullo modo arguens et increpans hoc diceret, nisi ad eorum culpam (qui lumine et gratia Dei indigeni, eique rebelles fuerunt) pertinere vellet intelligi. » Ita et Theodoretus.

5. NON SUNT ATTRITA VESTIMENTA VESTRA. — Querit hic Abulensis: Unde tot millia parvulorum,

qui nati sunt in deserto, habuerunt suas vestes? Aliqui respondent Hebræos eas emisse a vicinis gentibus. Sed ille fere hostiles erant: unde Hebræi cum eis vix habebant commercia. *Secundo*, Abulensis respondet Hebræos eas extulisse secum ex Ægypto; et esto illæ majores essent et viriles, supernaturaliter tamen easdem fuisse imminutas et contractas, atque accommodatas corpusculis parvulorum, easque rursus cum eis crescentibus crevisse. Verum hoc miraculum hic sine necessitate ponitur.

Dico ergo *primo*, Hebræos in exitu spoliasse Ægyptum, vestesque varias inde extulisse, ut patet *Exodi* XII, 35, quas postea dissuerunt et conseruerunt, easque corporibus parvulorum admensi sunt et adaptarunt. *Secundo*, vestes eorum qui moriebantur in deserto cedebant eis qui subnascebantur et succrescebant. Tot autem fere sunt; mortui in deserto, quot nati, ut patet conferenti cap. XII *Exodi*, vers. 37, cum *Numer.* XXVI, 31. *Tertio*, Hebræi tam viri quam femine in deserto per 40 annos non fuerunt otiosi, sed lanam et linum tractabant, indeque sibi pannos ac vestes confecerunt. Pari modo, ex pellibus animalium suorum conficiebant corium, indeque calecos, uti concedit Abulensis; quod si ita est, cur non pari modo ex lana et lino confecerint pannos et vestes?

Ex hoc loco Tertullianus, lib. *De Resurrect. carnis*, cap. LVIII, eam ita probat: « He, ait, figure nostre fuerunt, ut Dominum potentiores credamus omni corporum lege, et carnis magis utique conservatores, cujus etiam vestimenta et calceamenta protexit. »

6. PANEM NON COMEDISTIS. — Quia loco panis comedebant manna: carnes tamen, ova, pisces, etc., potuerunt comedere, et emere a vicinis gentibus, uti dicitur *Deuter.* II, 6; vix tamen ea emisse et comedisse videntur, quia in manna habebant omnem saporem. Ita Abulensis.

10. VOS STATIS HODIE CUNCTI. — Oportebat ut omnes ad susceptionem legis et fœderis convenirent, quia quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari, et hoc modo condebantur leges Romane: scilicet conveniente toto populo, quærebatur alta voce magistratus, utrum placeret eis talis lex: atque ex responsione totius populi pendebat, utrum illa approbaretur, vel reprobaretur, ut patet in *Institut. de jure naturali*, § *Lex est*. Ita Abulensis.

12. UT TRANSEAS IN FŒDERE DOMINI DEI TUI (ut scilicet in eas fœdus solemne coram, et cum Deo tuo, et obstringas te) JURE JURANDO, — id est, exsecratione maledictionum hoc cap. et præced. descriptarum; hæc enim significat Hebræum אלה אלה, et Græcum ἀλλοι.

18. NE FORTE, etc., SIT INTER VOS RADIX GERMINANS FEL ET AMARITUDINEM, — vel *taedium et absinthium*, uti vertunt recentiores; Chaldeus vertit, *ne sit inter vos cogitans peccata et superbia*. Peccata in ergo, et aversio a Deo hic dicitur fel, ama-

ritudo, absinthium, loxicum, *primo*, quia lethali-ter sanciat animam; *secundo*, quia eam a marcat per remorsum conscientie, et lacinat; *tertio*, quia eam reddit Deo invisam et exosam: peccatum enim est obiectum uniuersæ iræ, indignationis et vindictæ Dei. Similis phrasus est *Actor.* VIII, 23; ait enim Petrus Simoni Mago: « In felle amaritudinis, et obligatione iniquitatis video te esse. »

Potest *secundo*, hic fel significare bilem Dei, quasi dicat, inquit Hieronymus Prado in *Ezech.* cap. VIII, pag. 117: Cavete ne inter vos reliqua sit aliqua idololatriæ species occulta, quasi radix sub terra, quæ deinde germinet absinthium fellis amarissimum, quæ scilicet accendat bilem meam, et ebullire faciat fel, ita ut nulla sit remissio. Nam bilem sequitur sitis, sitim ebrietas et furoris effusio, atque hoc est quod sequitur: « Et assumat ebria sitientem, » id est consequatur ebrietas sitim, vel potius, « absumat ebria, » scilicet anima, « sitientem, » scilicet sibi, id est animæ sitim, *q. d.* Ut anime sitim ebrietas extinguat et absumat. Verum de hæc phrasus mox dicam.

19. CUMQUE AUDIERIT VERBA JURAMENTI (id est maledictionis et execrationis hujus, ut dixi vers. 12, contemnens et irridens eam), BENEDICAT SIBI IN CORDE SUO, — blandiatur sibi, promittendo scilicet sibi impunitatem, et *pacem*, id est prosperitatem, etiam si leges hæc meas violari; patet ex sequente.

ET ABSUMAT (ita legendum cum Romanis et Regiis, non assumat, ut habent Plantiniana) EBRIA SITIENTEM. — Hebr. est, ut *addatur ebria sitienti*, scilicet in pena, æque ac culpa. Unde Septuaginta clare vertunt, ut *peccator perdat simul innocentem*. Vox enim *non*, quam addunt Septuaginta, dicentes, *non perdat*, non est in Hebræo, et prohibitive tantum a Septuaginta est addita; unde melius et planius omittitur. Huc alii dicit Chaldeus, ut *addatur ei peccata ignorantis peccatis superbia*, *q. d.* ait Rabanus: Cave ne, qui ebrius es malitia et presumptione, seducas eum qui habet votum discendi veritatem. Videtur autem illo tempore fuisse proverbium: « Ebrius sitientem, aut sobrium ducit (uti apud nos est, « cæcus cæcum ducit ») id est, impius et sceleratus simplicem et avidum, non tam veritatis et sapientie, ut vult Rabanus, quam novitatis et voluptatis (ebrietas enim et sitis sunt ejusdem rei) ducit, et seducit ad sua scelerosas voluptates, errores et idololatrias. Alter hæc phrasim explicat Eugebinius, sed minus, ut videtur, genuine, scilicet sic: « Ut addatur ebria sitienti, aut ebrietas siti; quasi dicat: Ut avidissime pessimus oculos errores imbibant, ut eorum malefacienti sitis fiat quædam ebrietas, inebrietur malefaciens, quod tantopere prius *vi* bant(1). »

(1) Alb. Schultens in *Orig. Hebr.* lib. I, cap. XII, § 24, verbum *כבד* *radendi* notione quæ congeneri Arab. *inest*, accipiendo vult; *רוי* autem pingere putat *vidios*, *maudios*, *malchre potos*, *(argo seuiper vero irriguam corpus habentes)*; *כבד* vero *sticos*, *aridos*, *fejunos*; quo-

Uode parvuli in deserto hic Hebraice vestes vestes Mira Abulensis q. d.

Tertullianus sine peccato de resurrectione.

Vers. 6. An præstantia aliud comedierit Hebræi?

Vers. 10.

alium, cut? Primo. Secundo. Tertio.

Ebrius sitientem quia?

Hinc symbolice, absomit ebria siliensem, cum pars inferior voluptatibus inescata et inebriata, totam ad se mentem (quæ siliensis est, quod voluptatem corporalem per se sit expers) trahit et absorbet: tuncque homo fit mancipium corporis sui: dominatur enim corpus et appetitus in rationem, eamque sibi subicit.

20. FUROR EJUS FUMET, — id est gravissime irascatur et ulciscatur Deus.

ET SEDEANT, — ut quasi fixo et immobiliter peccatori adherent hæc maledicta, uti sedens adheret suæ sedi.

23. SULFURE ET SOLIS ARDORE COMBURENS, — scilicet terram vestram. Pro « solis » corrigè « salis. » Ita Hebræus, Chaldeus, Septuaginta et Romana. Sal enim terre inspersum eam exsiccat, urit, depascitur et sterilem facit: hinc Achimelech sal sparsit in agro Sichein, cum vellet eum omnino sterilem efficiere, *Judic.* ix, 43.

In (id est ad) EXEMPLUM SUBVERSIONIS SODOME, — q. d. Instar subversionis Sodomæ, sicuti Deus subvertit Sodomam, patet ex Hebræo.

rum prius, in ore improbi et luxuriosi, eam exprimat nationem, in qua ipse nomen suum profletur, posterius gentem piam designat, et ejusdem hominis profani ingenii nota hæc adpersam. Hinc sententiam exurgere talem: *Pax erit mihi, cum ex secreto cordis mei instinctu ambulaverò, propterea quod radendum est irriguum simul cum siliense, ac si dicat: Hilaria agitemus, genio indulgeamus: irato suo Deo et malo genio reliquamus siccos illos et jejuna siti enectos, qui semet frustra macerant, et venturi judicii metu fatigant, quem irriguum simul et siliens sit radendum, et *propterea* involvendum. Altissimum Schmitensis putat ductum a grege potu et irriguo, qui ranae sexo famine absolute dictus fuerit, ex stylo Arabum, nec non grege lassitudine ac siti enecto, qui *isemah* potuerit appellari: ut ubi cuncta penitus deleta, extincta, eversa et ad interuersionem devastata indicare vellet, dixerit, *irriguum simul et siliens rasa est, sive consumpta est.**

26. ET SERVIERUNT DIIS ALIENIS, etc., QUIBUS NON FUERANT ATTRIBUTI (Hebræice, *quos non divisit eis, quisquam scilicet, id est qui non sunt eorum divisi et attributi.* Cal enim pro niphath, id est activum progressivo, sepe usurpat Hebræi, q. d. Hebræi diis alienis non sunt dati in custodiam et famulatum, sed Deo vero, ejusque hæreditas jam ab olim fuerunt: quare sacrilege ipsimet se illi suffurati sunt, et alienis diis se subjecerunt), sicut hodie comprobatur, — videlicet quando ista, quæ hic prædicuntur, posterioribus temporibus facta fuerint: loquitur enim Moses de tempore futuro: sunt enim hæc verba Gentium, desolationem Judæorum factam admirantium.

29. ABSCONDITA, DOMINO DEO NOSTRO; QUÆ MANIFESTA SUNT NOBIS ET FILIIS NOSTRIS. — Chaldeus, Aben-Ezra et Rabbinii sic explicant, q. d. « Quæ occulta sunt coram Domino, » id est, Domini est occulta peccata punire; « quæ autem manifesta sunt, nobis, » scilicet convenit ea punire. Verum melius ad legem Dei, vel potius ad maledicta et flagella Dei, quæ hic prævaricationibus ab eo intantantur, hæc referemus, q. d. Hæc flagella futura, previsa et decreta a Deo, sunt abscondita, suntque in re occulta Dei judicia, quæ tamen nobis manifestavit, ut eorum metu legem ejus faciamus. Ita Cajetanus (2). Quod enim Abulensis sic explicat: Manifesta sunt nobis flagella Dei, quia ea jam immissa sunt nobis, quia ea sentimus et experimur, non consentimur quæ sequentibus, sequitur enim: « Usque in sempiternum, » ut faciamus universa verba legis hujus. »

(2) Rosenmullerus: *Quæ latent, J. Deo nostri sunt, etc.* Sensus videtur esse hic: Hæc omnia mala quæ recensui, ut nunc quidem quasi clausa et tenebris sepulta apud Deum sunt, tamen nobis præcepta divina transgressuris accidit, venientque in proptulium: quæ cogitatio nos ad illa observanda nos moveat.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit concionari Moses: unde primo, promittit eis reditum et captivitate, si ad legem Dei redeant. Secundo, vers. 11, docet legem Dei eis esse ad manum. Tertio, vers. 13, proponit eis vitam et mortem, bonam et malum. Quarto, vers. 19, ad hoc testes invocat caelum et terram.

1. Cum ergo venerint super te omnes sermones isti, benedictio, sive maledictio, quam proposui in conspectu tuo, et ductus penitudine cordis tui in universis gentibus, in quas disperserit te Dominus Deus tuus, 2. et reversus fueris ad eum, et obedieris ejus imperiis, sicut ego hodie præcipio tibi, cum filiis tuis, in toto corde tuo, et in tota anima tua, 3. reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam, ac miserabitur tui, et rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit. 4. Si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus, 5. et assumet, atque introducet in terram quam

possederunt patres tui, et obtinebis eam: et benedicens tibi majoris numeri te esse faciet quam fuerint patres tui. 6. Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui: ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, ut possis vivere. 7. Omnes autem maledictiones has convertet super inimicos tuos, et eos qui oderunt te et persequuntur. 8. Tu autem reverteris, et audies vocem Domini Dei tui; faciesque universa mandata quæ ego præcipio tibi hodie: 9. et abundare te faciet Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, in sobole uteri tui, et in fructu jumentorum tuorum, in ubertate terræ tuæ, et in rerum omnium largitate. Revertetur enim Dominus, ut gaudeat super te in omnibus bonis, sicut gavisus est in patribus tuis: 10. si tamen audieris vocem Domini Dei tui, et custodieris præcepta ejus et caeremonias, quæ in hac lege conscripta sunt; et revertaris ad Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua. 11. Mandatur hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum; 12. nec in cælo situm, ut possis dicere: Quis nostrum vult ad cælum ascendere, ut deferat illud ad nos, et audiamus atque opere compleamus? 13. Neque trans mare positum, ut causeris, et dicas: Quis ex nobis poterit transfratere mare, et illud ad nos usque deferre, ut possimus audire et facere quod præceptum est? 14. Sed juxta te est sermo valde, in ore tuo, et in corde tuo, ut facias illum. 15. Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et e contrario mortem et malum: 16. ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et custodias mandata illius ac caeremonias atque judicia; et vivas, atque multiplicet te, benedictaque tibi in terra ad quam ingredieris possidendam. 17. Si autem aversum fuerit cor tuum, et audire noleris, atque errore deceptus adoreris deos alienos, et servieris eis; 18. prædico tibi hodie quod peras, et parvo tempore moreris in terra ad quam, Jordane transmissio, ingredieris possidendam. 19. Testes invoco hodie cælum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, et tu ut vivas, et semen tuum; 20. et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhaereas (ipse est enim vita tua, et longitudo dierum tuorum), ut habitet in terra pro qua juravit Dominus patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob, ut daret eam illis.

4. SI AD CARDINES (Hebræice, *ad extremitatem*) CÆLI FUERIS DISSIPATUS, INDE TE RETRAHET DOMINUS. — Est hyperbole, q. d. Si fueris in extremo orbe, inde reducet vos Deus; si ad extremas terras regiones, quæ sub polis arctico et antarctico sitæ sunt, relegati fueritis, inde in patriam vos revocabit. Unde Franciscus Valesius, cap. xxvi *Sacrorum Philosoph.*, ex nostro hoc textu colligit esse Antipodes: nam qui sub polo arctico degunt, sunt Antipodes iis qui degunt sub antarctico, et contra. Inuit autem hic Deus Hebræos eo posse dispergi, ac proinde ibi esse terram habitabilem. Abulensis per cardines cæli accipit quatuor cæli plagas, videlicet Orientem, Occidentem, Meridiem et Septentrionem. Verum aptius, per cardines accipias duos polos jam dictos: quia sicut ostii cardines sunt fixi et immobiles, in iisque volvitur et movetur ostium, ita poli sunt fixi et immobiles, in iisque volvitur cælum.

Est hic unus et potioribus Scripturæ locis, quem Judæi pro se citant, et Christianis semper obiciunt, nempe quod jam sint in ultima captivitate, in quatuor mundi plagas dispersi, ubi ex-

spectant Messiam, qui illos iterum in unum congreget, et in Judæam reducat: hanc enim Scripturam non esse impletam in reditu et captivitate Babylonica, eo quod in ea non fuerit dispersi in quatuor mundi plagas, et eo quod duæ tantum tribus tunc in Judæam redierint, aliis decem in Assyria manentibus.

Verum Nehemias, cap. 1, vers. 8 et 9, disertè docet hunc locum, et hanc promissionem impletam esse, in reditu et captivitate Babylonica; non enim asserit Moses eos dispergendos ad extrema cæli, sed loquitur conditionate, atque: *Eliamsi contingeret vos dispergi ad extrema cæli, inde reducam vos; estque hyperbole, ut dixi.* Adde, loquitur Moses de statu legis et judaismi; eo enim stante, promittit eis reditum in Judæam, si penitentiam agant: jam autem hic status, cum judaismo, per Christum est abolitus. Unde duæ tribus jam in plena dispersione sua et eversione versantur, a 1600 annis decem vero tribus a bis mille et amplius annis, et quæcumque penitentiam agerint, vel agant, hæc tamen tamen tempore eas reduci non vidimus. Denique Judæi

Antipodes sunt poli ejus duo.

Cardines cæli sunt poli ejus duo.

Judæi hunc locum citant, et Christianis semper obiciunt.

Relatus Primus.

Secundus.

ponitère et ad Deum redire nequeunt, nisi Christum a Deo missum recipiant: hoc autem faciunt in fine mundi, qui tunc eos per Eliam et Henoch in Jerusalem reducat, convertet et salvabit.

6. CIRCUMCIDET COR TUUM, — id est, auferet superflua et nociva desideria, et duritiam voluntatis tuæ. Unde Septuaginta vertunt *κατασβεπά*, id est, *circumpurgabit cor tuum*; vide dicta *Levit.* cap. xxvi, vers. 41.

9. REVERTETUR UT GAUDEAT. — Non quasi mutabilis sit Deus, ut nunc gaudeat, nunc doleat; sed antropopathos de Deo loquitur Scriptura. Homines enim cum alicuius miserentur, eumque in gratiam recipiunt, letantur de ejus bonis et felicitate, cum prius eum odissent, et in ejus penis ac ærumnis letati fuissent. In Deo autem nulla harum passionum est temporalis vicissitudo; sed ab æterno letatus est Deus, simul et semel unico actu, de toto ordine punitionis et premiorum, qui per omnem æternitatem decurret, et his illis obveniet, atque in eo actu, eaque letitia semper perseverat et perseverabit.

10. SI TAMEN AUDIERIS VOCEM DOMINI DEI TUI. — Si enim vis ut audiat te Deus, tu prior eum audi, vel exterius per legem, Scripturam aut coniectionem, vel interius per sanctam inspirationem loquentem. Si vis ut Deus faciat voluntatem tuam, tu prior facio que ipse vult et mandat. Si vis ut ipse revertatur ad te, tu pariter revertere et occurre illi. Si vis ut ipse gaudeat super te, tu quoque gaude super illo. « Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui. »

Hinc viri sancti omnia que petunt a Deo impetrant, quia vicissim faciunt quidquid ab eis exigit Deus. Ita S. Dominicus dicebat se nihil unquam postulasse a Deo, quod non protinus obtinisset; eumque subderet unus: Pete ergo ut D. Conradus (Doctor is erat celebris) fiat tui Ordinis: Difficile, ait, hoc quidem est, attamen si petam, futurum confido. Petiit, totaque nocte oravit, et ecce mane accurrit Conradus stimulatus a Deo, habitumque Ordinis a S. Dominico flagitavit et accipit. Quod ergo nos orantes subinde non exaudiat Deus, causa est quod nos non audiamus eum, nec obediamus voci ejus. O quanti fieremus apud Deum, si ei semper studiosè auscultarem et obsequeremur! Solebat S. Franciscus, audiens internam Dei inspirationem etiam in itinere, consistere, totisque ad eam attendere dicens: Loquere, Domine, audit servus tuus; et quamdiu inspiratio durabat, consistebat, eique humiliter et attentè auscultabat, moxque eam opere adimplebat; hinc tantus evasit.

E contrario non patitur Deus se contemni, suamque vocem negligi; est enim hoc indignum et injurium Deo: unde ipse tales punit deserendo eos, sinendoque ut ruant in gravia mala et peccata. Hoc est enim quod ipse comminatur *Proverb.* cap. i, 24: « Quia vocavi, et renuistis, etc., ego quoque in lateribus vestro ridebo. » Qui ergo

sapit, audiat illud Psalms: « Hodie si vocem Domini audieritis, nolite obdurare corda vestra. »

11. MANDATUM HOC, etc., NON SUPRA TE EST, — ut possis te excusare, et dicere: Non possum illud attingere, ut sciam et compleam. Hebraice est, *mandatum hoc non est a te separatum nec remotum.*

14. SED JUXTA TE EST SERMO, IN ORE TEO, ET IN CORDE TEO, — *q. d.* Habes legem Dei ad manum, ut in corde, id est memoria, eam rumines eamque ore proloquaris. Hunc locum citat Apostolus, *Roman.* x, et allegorice pulchreque, ut docet S. Augustinus, *Quæst.* lxxxiii, accommodat eum fidei, ut ostendat quam facile per eam homo justificari possit: nec enim ad hoc opus est ut quis ascendat in cælum, et inde nobis Christum deducat, ut videamus Christum, et videntes salvi fiamus; sed satis est credere Christum esse Deum, et nostri causa de cælo descendisse. Sic non est opus ut quis ad inferos descendat, et inde Christum a mortuis ad vitam reducat; sed sufficit ut credamus Christum divina virtute resurrexisse: hoc autem credere corde, et ore profiteri est facillimum. Vide dicta *ad Roman.* x, 6.

15. CONSIDERA QUOD HODIE PROPOSEREM IN CONSPPECTU TEO VITAM ET BONUM, ET E CONTRARIO MALUM ET MORTEM, — scilicet « in liberam prædam, ait S. Chrysostomus. Quasi enim liberum quoddam voluit esse accipium mortis ac vite, ut in alto veluti suspensa, animabus fidelium exponeretur ad prædam. » Hæc allusit Sapiens, *Ecclesi.* xv, 17: « Apposuit tibi aquam et ignem: ad quod volueris porrigere manum. Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placeverit ei, dabitur illi. Hominis arbitrium, ait ibidem Jansenius, Deus quasi suspendit in æthere inter duo elementa: aquam, in symbolum refrigerii vite æternæ; ignem, in expressionem tormentorum apud inferos. »

16. AMBULES IN VHS EIUS, — legi ejus studiosè et continue obediendo. Nola: Scriptura crebro utitur verbo ambulandi, quia fidelium est nunquam stare, sed semper progredi in via Domini. « Nunquam, ait S. Bernardus, epist. 233 *ad Garicum*, justus arbitratur se comprehendisse; nunquam dicit: Satis est; sed semper esurit sititque justitiam: quia in æternam se divino mancipavit famulatu. » Hinc *Proverb.* iv, 18, dicitur: « Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectum diem. » Et *Psal.* lxxxviii, vers. 8: « Beatus homo cujus est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit, etc., ibunt de virtute in virtutem. » Præclare S. Bernardus, epist. 233: « Ibi tu, Christiane, fige tui cursus profectusque metam, ubi Christus posuit, qui nusquam stetit, sed exultavit ut gigas ad currentem viam, factus obediens usque ad mortem. »

19. TESTES INVOCO HODIE CŒLUM ET TERRAM. — Quomodo cælum et terra testes sint, tum legis,

tum prævaricationis, tum vindicte diviniæ, explicat cap. iv, vers. 26.

QUOD PROPOSEREM VOBIS VITAM ET MORTEM. — Ita legendum cum Romano, Hebreo, Chaldeo et Septuaginta, non autem, *vitam et bonum, q. d.* Si legem hanc serves, promitto tibi vitam hic longævam et felicem: sin eam violes, comminor et prædico tibi mortem celerem et miseram, eamque et præsentem et æternam. Elige ergo unum e duobus.

20. IPSE EST ENIM VITA TUA, ET LONGITUDO DIE-

rum tuorum, — *q. d.* Deus est effective vita et longævitas tua, quia scilicet ipse prolongabit tibi vitam, si ejus legi obedias. Unde *Act.* xvii, dicitur: « In ipso, » id est, per ipsum, « vivimus, movemur, et sumus. »

Pulehre S. Dionysius, cap. vi *De Divin. Nom.*, Deus est doctet Deum esse vitam in se essentialem; rursum cum esse vitam causalem vite animalium, plantarum, hominum, angelorum et beatorum: haec triplex, primo exemplarem, secundo efficientem, tertio finalem.

Deus est vitæ, essentialis, secundæ causæ, et quæ triplex.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses roborat populum et Josue, ut pergant in Chanaan. Secundo, vers. 9, scribit Deuteronomium, illudque jubet legi populo, in anno septimo remissionis. Tertio, vers. 14, alloquitur et instituit Josue loco Moysi. Quarto, vers. 19, jubet scribi canticum cap. seq., illudque ab Israelitis edisci et cani. Quinto, vers. 26, jubet Deuteronomium in latere arce servari.

1. Abiit itaque Moses, et locutus est omnia verba hæc ad universum Israel, 2. et dixit ad eos: Centum viginti annorum sum hodie, non possum ultra egredi et ingredi, præsertim cum et Dominus dixerit mihi: Non transibis Jordanem istum. 3. Dominus ergo Deus tuus transibit ante te: ipse delebit omnes gentes has in conspectu tuo, et possidebis eas; et Josue iste transibit ante te, sicut locutus est Dominus. 4. Facietque Dominus eis sicut fecit Sehon et Og regibus Amorrhæorum, et terræ eorum, delebitque eos. 5. Cum ergo et hos tradiderit vobis, similiter facietis eis sicut præcepi vobis. 6. Viriliter agite, et confortamini, nolite timere, nec paveatis ad conspectum eorum; quia Dominus Deus tuus ipse est ductor tuus, et non dimittet, nec derelinquet te. 7. Vocavitque Moyses Josue, et dixit ei coram omni Israel: Confortare, et esto robustus; tu enim introduces populum istum in terram, quam daturum se patribus eorum juravit Dominus, et tu eam sorte divides. 8. Et Dominus qui ductor est vester, ipse erit tecum: non dimittet, nec derelinquet te; noli timere, nec paveas. 9. Scripsit itaque Moyses legem hanc, et tradidit eam sacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam fœderis Domini, et cunctis senioribus Israel. 10. Præcepitque eis, dicens: Post septem annos, anno remissionis, in solemnitate Tabernaculorum, 11. convenientibus cunctis ex Israel, ut appareant in conspectu Domini Dei tui in loco quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus coram omni Israel, audientibus eis, 12. et in unum omni populo congregato, tam viris quam mulieribus, parvulis et advenis, qui sunt intra portas tuas: ut audientes discant, et timeant Dominum Deum vestrum, et custodiant, impleantque omnes sermones legis hujus; 13. filii quoque eorum qui nunc ignorant, ut audire possint, et timeant Dominum Deum suum cunctis diebus quibus versantur in terra, ad quam vos, Jordane transmissis, pergitis obtinendam. 14. Et ait Dominus ad Moysen: Ecce i prope sunt dies mortis tuæ; voca Josue, et state in tabernaculo testimonii, ut præcipiam ei. Abierunt ergo Moyses et Josue, et steterunt in tabernaculo testimonii. 15. Apposuitque Dominus ibi in columna nubis, quæ stetit in introitu tabernaculi. 16. Dixitque Dominus ad Moysen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, et populus iste consurgens fornicabitur post deos alienos in terra, ad quam ingreditur ut habitet in ea: ibi derelinquet me, et irritum faciet fœdus quod pepigi cum eo. 17. Et irascetur furor meus contra